

T.C
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İKTİSAT BİLİM DALI

RUSYA’NIN DIŞ TİCARETİ VE RUSYA DIŞ TİCARETİNDE
TÜRKİYE’NİN YERİ

Yüksek Lisans Tezi

Rövşen İSMAİLOV

İSTANBUL, 2003

T.C
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İKTİSAT BİLİM DALI

RUSYA’NIN DIŞ TİCARETİ VE RUSYA DIŞ TİCARETİNDE
TÜRKİYE’NİN YERİ

Yüksek Lisans Tezi

Rövşen İSMAİLOV

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Atila BAĞRIAÇIK

İSTANBUL, 2003

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜ

Sayı :

Tarih :

Konu :

TUTANAK

Biz aşağıda imzaları bulunan Yüksek Lisans Tez sınav jüri üyeleri olarak 23/02.2023 tarihinde ...S. Bilimler Enst... binasında aday RÖVŞEN İSMAİLOV'ın sınavını yapmak üzere toplanmış bulunmaktayız.

Danışman
PROF. DR. ATILLA BAĞRIAÇIK

Üye
PROF. DR. SUAT OKTAR

Üye
YRD. DOÇ.DR. VEYSİ İHSAN SEVİĞ

2007/8856

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
TABLO LİSTESİ.....	III
KISALTMALAR.....	IV
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

RUSYA’NIN DIŞ TİCARETİ: DİNAMİĞİ, YAPISI VE DEVLET YÖNLENDİRME ŞEKLİ

1.1. RUSYA’NIN DIŞ TİCARET DİNAMİĞİ.....	5
1.2. RUSYA DIŞ TİCARET CİROSUNUN MAL YAPISI.....	11
1.3. DIŞ TİCARET BİLANÇOSUNUN YÖNÜ.....	14
1.4. DIŞ TİCARET CİROSUNUN ARTIŞ İMKANLARI.....	23
1.5. DIŞ TİCARETTE DEVLET AYARLAMALARI.....	24

İKİNCİ BÖLÜM

RUSYA’NIN YENİ ULUSLARARASI İLİŞKİLER SİSTEMİNDEKİ YERİ

2.1. RUSYA’NIN EKONOMİK POTANSİYELİ.....	26
2.2. RUSYA’NIN EKONOMİK GELİŞMİŞLİK SEVİYESİ.....	32

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
RUSYA-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ VE RUS DIŞ TİCARETİNDE
TÜRKİYE’NİN YERİ

3.1. TÜRKİYE-RUSYA FEDERASYONU EKONOMİK VE TİCARİ İLİŞKİLERİ.....	35
3.1.1. Türk Rus İlişkilerinin Tarihi.....	35
3.2. ANLAŞMALAR.....	49
3.3. DIŞ TİCARET.....	50
3.3.1. Bavul Ticareti.....	53
3.3.2.Turizm.....	54
3.3.3.Müteahitlik Hizmetleri.....	56
3.4. TÜRK FİRMALARININ RUSYA FEDERASYONU'NDAKİ YATIRIMLARI.....	57
3.4.1. Ramstore Büyük Alış Veriş Merkezleri Zinciri.....	57
3.4.2. Trekhgorny (Chelyabinsk) Telekomünikasyon Ürünleri Fabrikası.....	58
3.4.3. Anadolu Endüstri Holding’in Yatırımları.....	58
3.4.4. Vosstanya İş Merkezi.....	59
3.4.5. Türk Ticaret Merkezi.....	59
3.4.6. Bankacılık Faaliyetleri.....	59
3.4.7. Eximbank’ın 350 Milyon Dolarlık Yatırım Kredisi.....	60
3.4.8. Mavi Akım Projesi.....	60
3.5. İLİŞKİLERİN SİYASETE ETKİSİ.....	61
3.6. SORUNLAR.....	63

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
RUSYA-TÜRKİYE İLİŞKİLERİNİ GELİŞTİRMEK İÇİN
ÖNERİLER

4.1. İLİŞKİLERİ GELİŞTİRMEK İÇİN ÖNERİLER.....	65
SONUÇ.....	72
KAYNAKÇA.....	77

TABLolar LİSTESİ

	Sayfa No
Tablo 1: Ödemeler Dengesi, 1994 (milyar \$).....	7
Tablo 2: Cari İşlemler,1995 (milyar \$).....	7
Tablo 3: Eski Sovyetler Birliği Dışında Kalan Ülkelerle Yapılan Ticaret (milyar \$).....	7
Tablo 4: Rusya'nın 1999 Esas Ticari Partnerleri.....	11
Tablo 5: 1999'da Rusya'nın Grup Ülkeleri İle Ticari Bilançosu (Milyar Dolar Olarak).....	15
Tablo 6: İhracat FOB (milyar \$).....	17
Tablo 7: İthalat FOB (milyar \$).....	19
Tablo 8: 1999 Yılı İtibariyle Önemli İşgücüne Sahip Ülkeler (mln olarak).....	28
Tablo 9: 1999 Yılında Araştırmaya-Geliştirmeye Harcama Yapan Ülkeler (min. Dolar Olarak).....	30
Tablo 10: Türkiye-Rusya Dış Ticareti (milyar \$).....	50
Tablo 11: Türkiye ve Rusya Arasındaki Dış Ticaret Payları.....	51
Tablo 12: Türkiye-Rusya Ticaretinin Mal Gruplarına Göre Yapısı (%).....	52
Tablo 13: Türkiye ve Rusya'nın Bavul Ticareti.....	54
Tablo 14: Türkiye'ye BDT Ülkelerinden Gelen Turist Sayısı.....	55
Tablo 15: Türk Müteahitlik Firmaları Tarafından Rusya Federasyonu'nda Yapımı Üstlenilen İşler (milyar \$).....	56

KISALTMALAR

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

BDT : Bağımsız Devletler Topluluğu

GSMH: Gayri Safi Milli Hasıla

KEİB : Karadeniz Ekonomik İşbirliği

Km : Kilometre

m² : Metre kare

m³ : Metre küp

no : Numara

s. : Sayfa

cm : Santimetre

SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği

Vol : Volume

GİRİŞ

Çağdaş ekonomi sisteminin esas özelliği küreselleşmenin güçlenmesi ve değişik ülkeler arasındaki ilişkilerin genişlemesidir. Günümüzde dünyadaki bütün ülkeler birbirleriyle üretim ilişkilerine girmiş durumdadır. Bu yüzden hem uluslararası ekonominin, hem de bununla sıkı bağlantılı ulusal iç ekonominin önemi günden güne artmaktadır.

Bir ülkenin kalkınmasında esas ve önemli unsurlardan biri olan dış ticaret, küreselleşme sürecinde bulunan dünyamızda ekonominin esas dinamiği durumuna gelmiştir.

Bugün uluslararası ilişkilere baktığımızda, eskiden farklı bir biçimde, devletlerin aralarında ticari ilişkilerin geliştirdiğinin şahidi olmaktayız. Oysa on yıl önceye kadar devletler ideolojilere kapılarak iki kutupta yer almaktaydılar.

Dünya sisteminde son onbeş yıldaki önemli değişikliklere baktığımızda yeni ilişkilerin en çok göze çarptığı bölgeler Doğu Avrupa ve eski Sovyetler Birliği ülkelerinin bulunduğu yerler olduğunu görüyoruz. Bu bölgede ise en güçlü ülke servetine, potansiyele ve ekonomiye sahip ülke Rusya Federasyonu'dur. Biz tezimizde S.S.C.B. dağıldıktan sonra Rusya'nın küreselleşme döneminde dış ticaret politikasını, günümüzde dış ticaret durumunu ve durumu oluşturan altyapıyı, ekonomik ilişkilerdeki yerini ve en nihayet yakın güney komşusu olan Türkiye ile ilişkilerini araştıracağız.

Rusya Federasyonu dış ticaret coğrafi yapısında son dönemlerde bazı radikal değişiklikler yapıldı. Eskiden S.S.C.B.'nin ticaret yaptığı ülkeler esasen Sosyalist Bloğu ülkeleri ve gelişmekte olan ülkeler iken, geçen asrın sonlarında bu grubun payında önemli düşüş görüldü. (90'ların öncelerinde %50-60 olan dış ticaret payı, 1998'de %8'e düştü.)

Bu dönemde diğer kutup ülkeleri -sanayileşme ülkelerle ticaret hacmini önemli şekilde arttı. 1998'de Rusya'nın dış ticaret payı uzak doğu ülkelerinde % 79'a varırken, Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkeleriyle %2'e düştü. Ayrıca Rusya'nın BDT ülkeleriyle ticareti düzenli bir kanun çerçevesinde değildi. (Hiçbir düzenli kanunu yoktu ve çoğu BDT ülkeleri Rusya'ya borçlu idiler.)

Rusya'nın esas ticaret yaptığı ülkeler: Ukrayna, Belarusya, Kazakistan ve BDT'nin diğer ülkeleri, Baltık ülkeleri, Almanya, ABD, Çin, Finlandiya, Japonya ve konumuzun önemli hissesini teşkil eden Türkiye'dir.

Rusya için Türkiye'nin hem coğrafi, hem de ekonomik bakımdan önemi büyüktür. Coğrafi olarak kara sınırına sahip olmasa da, deniz ve hava sahası yakınlığı iki ülke ekonomik ilişkilerini kolaylaştırmaktadır. Diğer taraftan Rusya gibi büyük doğal kaynak potansiyelinden yoksun olmasına rağmen Anadolu bölgesinin strateji bakımından çok önemli yerde bulunması, tarih boyunca genişleme politikası izleyen Rusya'nın Türkiye ile ilişkileri iyi tutmağa itmiştir. İstanbul Boğazlarını elinde bulundurması ve Yakın Doğu'ya açılan kapı olması Türkiye'yi vazgeçilmez ülke durumuna getirmiştir. Tarihe bakarsak Türklerin Anadolu'ya mesken salmasından sonra başlayan Rus-Türk savaşlarının esas amacı da stratejik üstünlük olmuştur. Osmanlı dönemi sonrası Sovyetler Birliği'nin Türkiye'yle işbirliği çabaları, Atatürk'e ekonomik ve politik destek 1950'lere kadar sürmüştür.

1950'lerden Türkiye'deki batılı hükümet politikası oluşmaya başladıktan sonra ilişkiler soğumuş, hatta donma noktasına gelmiş, fakat 1990'da perestroyka (yeniden kurma) ve glasnost (açıklık) politikası izlemeye başlayan Gorbaçov'un S.S.C.B.'yi dağılmış ilan etmesi ile başlayan dönemlerde ilişkiler yeniden güçlü şekilde gelişmeye başlamıştır.

Çeşitli kamuoyu araştırmalarında ve bilgilendirme konferansında Türkiye'nin Rusya ekonomisindeki yerinin önemi söz edilerek ilişkilerin her iki ülkeye büyük yararlar getireceğine inanılmış ve savunulmuş, fakat söz konusu faydaların boyutu açıklanmamıştır. Farklı çevrelerde karşılaştığımız manzara şuydu: herkes Rusya'yla ilişkilerin önemini ortaya koymakta ama savunulan tez' in içeriğini sorduğumuzda bu iki ülkenin ilişkilerinin faydalarını sistemli bir şekilde açıklanmadığına tanık olduk.

İşte biz de bu konuda boşluğu doldurmak, kendimizi' bu 'araştırmadan faydalanacak olan insanları bilgilendirmek için Rusya'nın çağdaş dış ticaretinin yönünü açıklayıp Türkiye'nin bu ticari ağ içerisindeki yeri, önemi ve ilişkilerin her iki ülkeye ne gibi faydalarda bulunacağı, bu katkıların hangi düzeyde, hangi vadede ortaya koymakta faydalı olacağını düşündük.

Araştırmamızın ana kaynağını kitaplar, süreli yayınlar ve diğer basın olanakları teşkil etmektedir. Başvurduğumuz kaynaklarda bilgi eksikliği ile karşılaştık. Rus kaynaklarda Rusya dış ticaretinin derslik gibi değerlendirilmesi yapılarak ticari işbirliği ülkeleri hakkında genel ifade dışına çıkılmamakta, Türk kaynaklarda ise Türkiye'nin Rusya için önemi geniş şekilde tartışma konusu olmasına rağmen Rusya'daki sosyal yapının ve iç servetlerinin neler olduğu üzerinde durulmayıp bunlardan pek söz edilmemektedir. Yaşadığımız kaynak sıkıntısını gidermek amacıyla, birkaç kez Rusya'nın Moskova, St. Petersburg ve N. Novgorod gibi şehirlerinde bulunduk. Buradaki çeşitli değerlendirmeler, kitaplar, dergiler ve günlük gelişmeleri, sahip olduğumuz Rus dili vasıtasıyla takip ettik. Üzülerek söylemek gerekirse yaptığımız birçok başvurumuz pek olumlu sonuç vermedi; kitap evlerinde. Rusya'nın dış ticaret konulu kitaplarının ya politik yönlü tartışmalar, ya tarihe dayalı ekonomik ilişkilerin ve dünya ekonomisi, ya da uluslararası ekonomik ilişkiler başlığı altında siyasi düşüncelerin dünü, bugünü ve geleceğinden bahsedilmektedir. Bir başka zorluk, bulduğumuz Rusya'da başkent Moskova'da ortaya çıkan Çeçen terörü ve bundan sonra Rus kuvvetinin çıkardığı yeni kanun çerçevesinde ülkesi, kimliği ve amacına bağlı olmayarak bütün "esmerlere" karşı yapılan ırkçı kısıtlamalarla karşılaştık. Bu sadece devlet polisinin takibi değil, hem de her zaman her şeyin olabileceği Rusya'da insanların çoğunun araştırmamızı bir yurtdışından gelmiş "ajan" gibi anlamalarına tanık olduk. Tüm olumsuz şartlara ve kaynak sıkıntısına rağmen araştırmamızı dört bölüm altında topladık.

Birinci Bölümde, dış ticaretin Rusya ekonomisinde önemi ve Rusya dış ticaret tarihi genel bilgiler çerçevesinde incelenmiştir. Bu tarih, Sovyet Sosyalist Cumhuriyet Birliği'nin dağılması sonucu Rusya'nın 1991'den önceki ve sonraki dönem olarak ele alınmıştır.

İkinci Bölümde, Rusya'nın çağdaş dış ticaretinin dinamiği, yapısı ve devletin yönlendirmesi hakkında bilgiler verilmiş, ayrıntılar ayrı araştırma mevzusu oluşturduğundan fazla girilmemiştir.

Rusya'nın yeni uluslararası ekonomik ilişkilerdeki konumuna, üçüncü bölümde yer verdik.

Dördüncü bölümde ise, Rusya'nın güney komşusu Türkiye ile ilişkilerinin ve esas konumuzun ikinci yarısını teşkil eden Rusya dış ticaretinde Türkiye'nin yerini birkaç başlık altında toplamaya çalıştık.

Değerlendirme kısmında araştırmamızın genel sonucu açıklanarak Türkiye'nin Rusya ekonomisine etki ve faydaları kısaca özetlenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

RUSYA’NIN DIŞ TİCARETİ: DİNAMİĞİ, YAPISI VE DEVLET’İN YÖNLENDİRME ŞEKLİ

1.1. RUSYA’NIN DIŞ TİCARET DİNAMİĞİ

Rusya’nın ticaret rejimi ileri şekilde serbestleştirilmiş, merkezi planlamanın çok az alanda etkisi kalmıştır. İhracatta ve ithalatla kısıtlamalar, lisans sistemi ve tarife dışı engeller büyük ölçüde kaldırılmıştır. Devletin ticaretteki payı bu bağlamda azalmıştır. Ancak, petrol ürünlerindeki, kısıtlamalar ve ihracattaki kayıt sistemi 1995 yılının sonu itibariyle devam etmektedir. Rusya’da da, bağımsızlığını ilan eden diğer ülkelerde olduğu gibi enerji ve hammadde ihracatı kısıtlanırken, yiyecek maddelerinin ithalatında artış gözlenmiştir. 1992 yılında, ihracat lisansı, ihracat kotası ve kurun serbest piyasadaki değerinin resmi kurun altında olması ihracatı kısıtlayan temel etkenler olarak karşımıza çıkarken, 1993 yılı boyunca ithalat sübvansiyonları yaygın olarak kullanılmıştır. Rusya’da devletin ihracat kısıtlamalarını ve ithalat sübvansiyonlarını aynı anda kullanmasındaki amaç, yerel sanayinin ihtiyacı olan hammaddelerin ve tüketicinin ihtiyaç duyduğu tüketim maddelerinin fiyatlarını yapay olarak düşük tutarak denge politikasını tutarlı bir şekilde yürütme isteğidir. Ancak bu uygulamalar rant ekonomisi için kaçırılmayacak derecede uygun fırsatlar yaratmıştır. Bir tahmine göre petrol ihracatında uygulanan ihracat kısıtlamaları ve ithalat sübvansiyonları GSYİH’nın %25’ini oluşturmaktadır.¹ 1994 yılında serbestleşme hareketine paralel olarak, tarife dışı engeller ve gümrük vergileri birçok üründe kaldırılmıştır. İhracat kısıtlamalarının birçoğunun kaldırılması ve pozitif reel faiz oranlarının oluşmasıyla ülkeden sermaye kaçıışı engellenmiş ve buna bağlı olarak da faiz oranları artış trendine girmiştir. 1994 yılında ithalat alanında rekabetçi önlemler artırılmış, 1995 yılında da bu uygulama etkisini artırarak devam etmiştir.² Yeni ithalat rejimi gümrük vergileri için %5 ila 30’luk bir aralık belirlemiş, önümüzdeki 3-5 yıllık dönem için gümrük indirimlerinin takvimini belirlemiştir. İthal ürünleri ve yerli üretim arasındaki harmonizasyonu sağlayacak vergi oranları da belirlenmiştir.

¹ Globalniy Mir, Sergeev. V.I., Bizness Pressa, 2001, s.125.

² Sergeev, s.125.

Rusya Federasyonu, Sovyetler Birliği döneminde dış ticarete egemen durumdaydı. Ancak bunun yanında Sovyetler Birliği Cumhuriyeti Rusya'nın toplam ticaretinde aslan payına sahiptiler. 1990 yılında Rusya'nın ihracatının % 70'i bu ülkelere, ithalatının ise %48'i bu lkelerden yapılmıştır.³ Ancak, 1991 yılında Rusya'nın Eski Sovyetler Birliği Cumhuriyetinden yaptığı ithalat %46, ihracat %28 azalmıştır. 1992 yılı içinse düşüş oranları ihracat için %20, ithalat için %22'dir. Üstelik bu dönemlerde ihracat ve ithalatın dolar olarak değerleri artmıştır.⁴ Ticaret fazlası yalnızca 1991 ve 1995 yıllarında görülmüştür. Bunu yanında ithalat rakamları toplanış mantığı çerçevesinde pek güven vermemektedir.

Rusya'nın ihracatının ana kalemlerini, yakıt ve hammadde oluşturmaktadır. Bu maddelerin toplam ihracat içindeki payları 1990 yılında %51 ve 1995 yılında ise %4 i olarak gerekleşmişlerdir. İthalatta ise tek başına en büyük kalemi makina ve ekipman oluşturmaktadır.⁵ Bu kalemin 1995 yılı yarısı itibariyle Eski Sovyetler Birliği Cumhuriyetinden yapılan ithalattaki payı %37 olmuştur.

1995 yılının Haziran ayında Rusya Avrupa Birliği ile GATT Anti-Damping prosedürüyle uygunluk gösteren İşbirliği ve Ortaklık Anlaşması imzalamıştır. Bu Anlaşmaya göre AB Rusya'dan İthal ettiği sanayi ürünlerine, tekstil, elik ve nükleer maddeler hariç olmak üzere, uyguladığı ithalat vergilerini kaldıracaktır. Böylece AB, Rusya'dan yapılan ithalata konulan engellerin nedeni olan, ekonomideki devlet ticareti şeklindeki tanımlamayı da yıkmıştır. Aynı zamanda bu Anlaşmaya göre, iki taraf 1998 yılında bir araya gelerek, bir serbest ticaret alanı yaratılmaması hakkında karar vermişlerdir. Rusya Dünya Ticaret rgt'ne üyelik başvurusunda bulunmuştur. Bu başvuru sonucunda katılım 1996 yılında gerçekleşmiştir.

³ Doklad o Mirovom Razvitie, Larionov U, Moskova, 2002, s.25.

⁴ Larionov, Moskova, s.25.

⁵ Larionov, 2002, s.25.

Tablo 1: Ödemeler Dengesi, 1994, (milyar \$)

İhracat	49,4
İthalat	-39,6
Ticaret Dengesi	9,8
Faktör Dışı Hizmetler, Net	4,2
Hizmetler Dengesi	12,6
Cari İşlemler Dengesi	-2,8

Tablo 2: Cari İşlemler, 1995, (milyar \$)

	1. Çeyrek	2. Çeyrek	3. Çeyrek
İhracat fob	14,69	16,60	15,37
İhracat fob	-9,43	-10,08	-9,87
Ticaret Dengesi	5,26	6,52	5,49
Cari İşlemler Dengesi	5,17	3,85	1,09

Tablo 3: Eski Sovyetler Birliği Dışında Kalan Ülkelerle Yapılan Ticaret (milyar \$)

	1995	1996
İhracat	14,9	16,4
İthalat	-9,7	-9,4
Ticaret Dengesi	5,2	7,0

Rusya Federasyonu'nun ekonomik gelişmişliğinin esas kaynağı onun iç kaynaklarıdır. Yeterli işçi gücü, sanayi potansiyeli, petrol, gaz, kömür ve diğer önemli doğal kaynaklar rezervi.⁶

⁶ Larionov s.25.

Dış ticaret gelişimini üç ayrı dönem içinde ele alabiliriz. 1991 - 1992 yıllarında Rus dış ticaret değerlerinde bir düşme görülmüştür. Bunun birçok sebepleri vardır. En önemlisi; Sovyetler Birliği'nin dağılmasıdır. Rusya'da üretimin düşmesiyle, ithalata olan talep ve fiyatların yükselmesi dış ticaret bilançosunu olumsuz etkiledi. Bu düşüşün bir sebebini de devletin merkezi ithalata harcadığı giderlerin iki kat azalması, dış kredi alışı ve ithalat üzerinden ek vergi ile izah edebiliriz.⁷

Aynı zamanda ülkedeki siyasi istikrarsızlık ve pazar ekonomisine geçiş dönemi üretimin yeniden canlanmasını önemli ölçüde aksattı. Mikro acıdan iş hayatına yeni atılan girişimcilerin Türkiye, Çin, İtalya ve Vietnam gibi ülkelere mal ithali büyüdü ve genel olarak ülke içindeki ithal ürünlerde büyük bir artış görüldü.

İkinci 1993-1997 arasına tesadüf eden yıllarda da dış ticaret dengesi düşüşe devam etti. Buna karşılık ayrı ayrı girişimcilerin kendi kurdukları henüz resmi olmayan şirketler için yurt dışından ithal ettikleri kaliteli ürünlerin ithalatı ve fiyatları arttı. Rusya devletin ekonomik durumu düzeltmekten çok eski Sovyet Cumhuriyetleri dahil komşu olduğu ülkelere olan etkisini azaltmamak için gösterdiği çabalar dış ticaret politikalarını etkilemeye başladı.

Bu dönem aynı zamanda ekonomik çöküşün ve şok terapisinin devam ettiği ve reformların başlanma süreci olarak tanımlayabiliriz.

Geçiş ekonomisinin bu döneminde şok terapisi uygulanmıştır. Fiyat liberalizasyonu, devlet işletmelerinin özelleştirilmesi, makro ekonomik denge, serbest uluslararası ticaret ve yatırımlar için engellerin kaldırılması bu programın özellikleri sayılabilir.

Bu dönemin önemli ekonomik olaylarını üçe ayırabiliriz. İlk olarak 1994'de özelleştirmenin geçerli kısmının gerçekleşmesidir. Bir önceki senede görülen hiperenflasyon oranında düşüş görülmüştür. Döviz kuru gittikçe azalmış, faiz oranları reel düzeye inmiş ve halk tasarruf yapmaya başlamıştır. İkinci olarak geçiş ekonomisinin köklü değişimlerinden dolayı GSMH düşüşünü ve diğer makro ekonomik

⁷ Y. Antonov, Mirovaya Ekonomika, Piter, 1999, s.57.

göstergelerin olumsuz gelişimini gösterebiliriz. 1991'de GSMH büyüme oranı -9% iken bu dönemde -19% kadar olmuştur. Üçüncü olarak Rusya dış ticaret politikasının kayda değer şekilde değişmesidir. 90'11 yılların ikinci yarısında ihracatı ayarlama mekanizmasında bir zayıflama görüldü. Yani 1993'de ihraç ürünlerinin %77'i kota ve lisans kapsamına alınmışsa, 1996'da bu rakam %12'ye düşmüştür.⁸

Rusya'nın dış ticaret dengesi ithalatta 1993-96 arası, 1,3 milyar dolar, 1994'de 6,2, 1995'de 10,4, 1996'da 1,4 milyar dolar arttı. İthalatın kısa zamanda böyle bir artış göstermesi Rusya piyasasında ödeme konusunda zorluklara, iç piyasaya fazla sürüm ve halkın satınalma talebinin düşüşüne sebep⁹ oldu.¹⁰

Rusya'nın dış ticaret dengesinin geliştiği üçüncü dönem 1997'de başladı. Rusya dış ticaret dengesi 13,5 milyar dolar azaldı.¹¹ Bu düşüşün esas sebebi 1998'de Rusya ihraç hammaddesinin fiyatının düşmesi oldu. 1998'de, bir önceki yıla nazaran Rusya ihracatçıları sadece mineral ısıtma ihracatındaki fiyat düşüşünden 10,8 milyar dolar zarar ettiler.¹² 1998'de Rus Ruble'sinin 3 kez devalüe edilmesi, ithalatı 10 milyar dolara düşürdü.

1999'da dış ticaret dengesi 99,7 milyar dolardı ve bu, bir önceki yıla oranla 15,1 milyar dolar azalmayı ifade eder.

Burada ihracat 69,9 milyar dolar, ithalat 29,8 milyar dolar seviyesinde idi.

Şuna dikkat etmek gerekir ki Rusya dış ticaretini, gelişmişlik düzeyi ve devlet politikaları farklı bütün ülkelerle yapmaktadır. Rusya'nın bu politikası yerli girişimcilere devletin elde ettiği borçlardan istifade olanağı sağlanmaktadır.¹³

Rusya'da serbest gelişmişlik döneminde, dış ticaretin coğrafi yapısında önemli değişimler yaşanmaktadır. Mesela, 1990'da Sovyet dış ticaret hacminin %60'ı sosyalist denilen ülkelerle olmuştur. Özellikle de %56 Doğu Bloku ülkeleri, %30 sanayileşmiş

⁸ Antonov , s.57.

⁹ Antonov , s.57.

¹⁰ Antonov , s.57.

¹¹ Ekonomika, Moskova, 2002, s.74.

¹² Ekonomika i jizn, 2001, s.17.

¹³ Ekonomicheskiy Bulletin, 2000, s.44.

lkelerle ve %10 gelişmekte olan ülkelerle. şimdi coğrafi olarak dış ticaret yönünde değişikliği net şekilde görebiliriz. 1995'te sanayileşmiş lkelerin payı ihracatta %64'e, Doğu Bloğu lkelerinin payı ise %13'e düşmüştür.¹⁴ Böyle bir değişimin sebebi, dış ticaret operasyonlarının gerçekleşme mekanizmasındandır. Günümüzde Rusya deme gücü gcl olan ülkelerle ticaretini geliştirmektedir.

Bundan başka coğrafi yapıdaki değişiklikler zaman içinde Rusya dış ticaretine yeni bir yön verdi. -BDT lkeleri ve uzak ülkeler. i 999'da Rusya'nın bütün dış ticaret cirosunun %81.3'n uzak ülkeler, %18,7'sini ise BDT lkeleri oluşturdu.¹⁵ Bu orantı yakın zamanlarda büyük şekilde değişmedi. Bunun sebebi BDT lkeleri ile ticarete Rus enerjisine sistematik olmayan demeler ve bu ülkelerde yeterli kadar kaliteli mal seçiminin olmamasıdır.

Uzak dış ülkeler arasında Rusya ihracatında önemli rol oynayan lkeler Almanya, ABD, İtalya, Hollanda, Çin, B. Britanya, Finlandiya'dır; yakın dış ülkeler ise Ukrayna, Belirusya ve Kazakistan'dır. Bundan başka önemli ölçüde ihracat Tayvan, G. Kore ve Singapur ile gelişmektedir. İthalata gelince de söz konusu ülkelerle ithalat aynı yönde gelişmektedir. Rusya ithalatında sanayice gelişmiş ülkeler önemli yer tutar.¹⁶ 16 İthalatta önemli yer tutan uzak dış lkeler Almanya, ABD, İtalya, Finlandiya, Çin, Hollanda ve B. Britanya, yakın dış lkelerden ise Belirusya, Ukrayna ve Kazakistan'dır. Ayrı ayrı lkelerin Rusya ilk gerçekleştirdiği ihracat-ithalat operasyonlarını daha net bir şekilde aşağıdaki Tablo 5 de izah edebiliriz.

¹⁴ Ekonomicheskiy Bulletin, 2000, s.44.

¹⁵ E. Yetkin, Dünya Ekonomisi, İstanbul, Der Yayınları, 1998, s.65.

¹⁶ Teor, T.R., Piter, 2002, s.18.

Tablo 4: Rusya'nın 1999 Esas Ticari Partnerleri.¹⁷

Ülkeler	İhracat, Milyon Dolar	İthalat Milyon Dolar
Almanya	6190,5	4195,3
ABD	4689,2	2385,2
İtalya	3690,2	1156,3
Hollanda	3520	687,8
Çin	3475,9	889,2
B. Britanya	2838	662
Finlandiya	2379,2	947,3
Ukrayna	4785,5	2523
Belorusya	3761	3236
Kazakistan	1221,5	1391,5

Kaynak: 1999 yılı için Rusya Federasyonu Dış Tic. Gümrük İstatistiği Moskova, 2000, s.8-13.

1.2. RUSYA DIŞ TİCARET CİROSUNUN MAL YAPISI

Ticaretin gelişmesini belirten önemli hususlardan biri ihraç ve ithal malların nisbi ağırlığıdır. Önce ihracatın yapısına bakalım.

Rusya ihracatında önemli payı tarihten beri süregelen ısıtma-enerji malları olan-petrol ürünleri, doğal gaz, kömür ve elektrik enerjisi alır. Örneğin; 1999'da Rusya 123,4 milyon ton petrol, 49,2 milyon ton petrol ürünleri, 187,2 milyar dolar m³ doğal gaz üretmiştir. 1999'da bu malların fiyatları nisbi arttı. Mesela, 1999 Şubatında 1 ton petrol'ün fiyatı 58 dolar idiyse, aralıkta ihracatında 166 dolara ulaştı, yani 2,9 defa arttı. Bir bütün olarak Rusya ısıtma-enerjisinin %42'sini teşkil ediyor.¹⁸

¹⁷ K. A. Semenov, Uniti Moskova, 2003, s.402.

¹⁸ Delovoy Mir-1994-8 Eylül, s.3.

Isıtma-enerji mallarından başka Rusya 1999'da siyah ve renkli metaller, kimyasal sanayi malları ve aynı zamanda orman ve kâğıtçılık malları ihraç etmiştir. Bu zaman içerisinde anlaşmalı bütün fiyatlar düşmüştür. Örneğin, çugun fiyatı 1998'e göre %36, çelikten oluşan maddelerin fiyatı %23, alüminyum fiyatları % 15 düşmüştür.¹⁹

Makine sanayine gelince bu sektör Rusya ihracatında çok da büyük olmayan bir yere sahiptir. 1990'da düşüş %20, 1997'de ise %10 olmuştur. Günümüzde de bu seviye yerini korumaktadır. Başka ülkelere bakarsak, İsviçre'de bu oran 90'ların ortalarında %93 Japonya'da %96 olmuştur. Rusya bu konuda 50. sıradadır.²⁰

Rusya'nın ihracatında diğer dikkat çekici sektör; silah ve harb tekniğidir. Daha birkaç yıl önce ABD'den sonra Sovyetler Birliği dünyanın en iyi tank, uçak, harb teknik malzeme üreticisiydi. Fakat SSCB sonrası onun yerini tutan Rusya krizlerden dolayı büyük bir düşüş yaşadı.²¹ 1992'de 2,7 milyon dolara inen silah ihracatı sonraki 1993-96 yıllarında arttı ve 3 milyon doları aştı, ama 1998'de Rusya silah ihracatı 2 milyon doları aşmadı ve B. Britanya ile Fransa Rusya'yı geçti. Bütün bu göstergeler Rusya'nın silah ihracatının elastik olduğunu göstermektedir. Günümüzde Rusya 51 ülkeye harbi malzemeler vermektedir. 1999'da harbi malzemelerin ihracatının genel dış ticaret içerisinde payının arttığını söylemek doğru olur. Bunu 1999'da 7 milyon dolardan fazla istenen siparişden görebiliriz.²²

– Rusya dış ticaretinin tam yorumu için ihracatla beraber ithalata da göz atmak gerekiyor. İlk önce şunu söyleyelim ki 90'ların başında Rusya ithalatı önemli ölçüde düştü. Bunun birkaç sebebi vardır. Hepsinden önce federal hükümetin yurtdışından alışlarının düşmesidir. 1999'da ithalatta düşüş devam etti. 1998'e oranla Rusya ithalatı %32 geriledi. Bu düşüşte uzak dış ülkelerin payı %33 ise BDT ülkelerinin yeri %28'dir.²³

¹⁹ Delovoy Mir, s.3.

²⁰ Delovoy Mir, s.3.

²¹ Y. Avdokushin, Mejdunarodnie Otnosheniya, Moskova, 1999, s.226.

²² Yoprosi Ekonomiki, 1994, No: 12, s.134.

²³ Rossiyskiy Ekonomicheskiy Journal, 1992-No: 11-s.49.

1999 ithalat mal yapısının esas hissesini makine malzeme ve araç teşkil etmektedir. Bu malların alışının %36'sı uzak dış ülkelerden yapılan ithalatta gerçekleşmiştir.²⁴

Bütün bunların ışığında ilginç diğer taraf makine sanayi ithalatının büyük kısmı Almanya, B. Britanya ve İtalya tarafından Rusya'ya açılan kredidir.

Rusya ithalatında değerine göre ikinci yeri gıda ürünleri ve tarımsal ürünler teşkil etmektedir. 1999'da bu malların dış ticaret bilançosundaki nisbi ağırlığı %28,9'a ulaşmıştır. Bu rakam 1998'de %26,8 olmuştur.²⁵

Diğer ithalat kalemi, gözardı edilemeyecek derecede büyük miktarda talebi olan uzun ömürlü kullanım ve geniş halk kitlesinin talebine cevap verecek sanayi mallarıdır: ayakkabı, tekstil ve tekstil ürünleri, elbise, mobilya, elektronik günlük kullanıma gerekli eşyalardır. Söz konusu ürünlerin geniş ithalatı Rusya'daki iç üreticileri ciddi şekilde olumsuz etkilemiştir. Örneğin 1995'den 1998'e kadar Rusya'da video teyplerin üretimi tamamen durdurulmuş, televizyon, radyo ve halı üretimi 3-4 kere azaltılmış; dikiş makineleri, teypler, elbise ve ayakkabı üretimi 10 kereden fazla düşmüştür.²⁶

Bundan başka Rusya, kimyasal ürünlerin de birçoğunu ithal etmektedir. Aralarında ilaçların %60'lık bir yer tuttuğu tıbbi malzemeler önemli bir yere sahiptir.²⁷

Bütün bunlara rağmen Rusya ihracatı, ithalata fark atmıştır ve dış ticaret bilançosu artı yönde büyümektedir.

²⁴ Rossiyskiy Ekonomicheskiy Journal, s.49.

²⁵ <http://www.vedomosto.ru/stories/2001/02/28-37-01.html> Murat Ağabeyoğlu Türkiye Rusya İlişkilerine Bakış.

²⁶ Raif Karatay, Türkiye-Rusya İlişkileri, 2. baskı, Ankara: İmge Kitapevi Yayınları, 1997.

²⁷ Kubilay Baysal, Uluslararası Ekonomik İlişkiler, İstanbul, Ar Yayın Dağıtım, 1999, s.56.

1.3. DIŞ TİCARET BİLANÇOSUNUN YÖNÜ

Rusya dış ticaretini değerlendirmek için ilk önce onun bilançosuna dikkat etmek gerekmektedir. Geçtiğimiz birkaç yılın önemli özelliklerinden biri bu bilançosunun ihracat tarafına artı yönde artmasıdır. Örneğin 1999'da dış ticaret bilançosu 40,1 milyar dolar artı göstermiştir. Yani ihracat, ithalattan bu miktar kadar çok olmuştur. Daha netleştirirsek hükümetin mal satışı mal alışından fazla olmuş ve yurtdışından daha çok para kazanmıştır.

Rusya'nın dış ticaret durumunu değerlendirmek için onun ayrı ayrı ülkelerle ilişkilerini ayrıca ele almak gerekiyor.

Rusya gümrük sistem istatistiğine göre, dış ticaret aşağıdaki ülke grupları arasında bölünmüştür: BDT, AB (Avrupa Birliği), AOEB (Asya Okyanus Ekonomik Birliği), EİGÖ (Ekonomik işbirliği ve Gelişme Örgütü), OPEC (Petrol İhracatçılar Ülkeleri Örgütü), MDA (Merkezi Doğu Avrupa Ülkeleri) ve Baltık Ülkeleri. Bu gruplar arasında eski-yeni bir gruplaştırma yapılır.

BDT ülkelerine Azerbaycan, Ermenistan, Belorusya, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Rusya, Tacikistan, Türkmenistan, Özbekistan ve Ukrayna dahildir.

Günümüzde Avrupa Birliği'ne Avusturya, Belçika, B. Britanya, Almanya, Yunanistan, Danimarka, İrlanda, İspanya, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Portekiz, Finlandiya, Fransa ve İsveç dahildir.

Asya-Okyanus Ekonomik Birliği'ne hazırda dahil ülkeler şunlardır: Avustralya, Bruney, Vietnam, Kanada, Çin, Malezya, Meksika, Y. Zelanda, Tayvan Adaları, Filipinler ve Şili.

Bu birlikler içerisinde önemli gruplardan biri Ekonomik İşbirliği ve Gelişme Örgütü (EİGB)'dir. Buraya AB, Avustralya, Kanada, Y. Zelanda, Türkiye, ABD ve Japonya dahildir.

Bir diğ er önemli ve etkili ekonomik örgütlerden biri OPEC’dir. Bu örgütün ülkeleri ş unlardır:

Cezayir, Libya, Irak, Katar, Kuveyt, Birleş ik Arap Emirlikleri, Suudi Arabistan, Nijerya, Gabon, İran, Endonezya, Venezuella ve Ekvador.

Gördüğümüz gibi 1999’da Rusya dış ticaret cirosu bütün ülkelerle artmış durumdadır. Özellikle bunun Türkiye’nin de dahil olduğu Ekonomik İşbirliğı Geliş me Örgütü ile olduğunu söyleyebiliriz. Bu arada AB’ye ihracatın BDT’ye ihracatı geçtiğıne ve hatta dış ticaret bilançosunun BDT ülkeleriyle olduğunun 3 katına eş it seviyeye ulaştığına dikkat çekmek gerekiyor. Kısaca günümüzde Rusya dış ticaretinde önemli yere sahip ülkeler eskisi gibi yakın SSBC ülkeleri değı l, daha zengin ve ödeme gücü yüksek Avrupa Birliğı ülkeleridir.

Tablo 5: 1999’da Rusya’nın Grup Ülkeleri İle Ticari Bilançosu, (Milyar Dolar Olarak)

Grup Ülkeleri Göstericileri	Milyar Dolar Maliyet	Sonuca % Olarak nisbi Ağırlık
<u>TOPLAM</u>		
İhracat	71818	100
İthalat	30184,7	100
Saldo	41633,7	
<u>BDT</u>		
İhracat	106688,4	14,9
İthalat	8338,2	27,6
Saldo	25775,5	
<u>EİGÖ</u>		
ihracat	42401	59
İthalat	16625	55,1
Saldo	25775,5	
<u>AB</u>		
İhracat	24013	33,4
İthalat	11100	

Saldo	12913	
<u>AOEB</u>		
İhracat	12623,4	17,6
İthalat	4803,7	15,9
Saldo	7819,7	
<u>OPEC</u>		
İhracat	1070,9	1,5
İthalat	157	0,5
Saldo	913	
<u>MDÜ</u>		
İhracat	11042	15,4
İthalat	2105,2	7,0
Saldo	8937,3	
<u>Baltık Ülkeleri</u>		
İhracat	2811,5	3,9
İthalat	299,4	1,0
Saldo	2512,1	

Kaynak: Rusya Federasyonu Dış Ticaret Gümrük İstatistiği.-m., 2000, s.7.

Rusya'daki ticaretin yönü günümüzde Eski Sovyet Cumhuriyetleri'nden batılı ilerlemiş sanayi ülkelerine, özellikle de Avrupa Birliği'ne kaymaktadır. 1995 yılının ilk 9 ayında yapılan ihracatın %56'sı Avrupa ülkelerine gitmiştir. Batılı sanayileşmiş ülkeler aynı zamanda Rusya'nın ithalatının da temel bölümünü oluşturmaktadırlar. 1994 yılında yapılan ithalatın %60'ı bu ülkelerden yapılmıştır. Eski Sovyet Bloğundan yapılan ithalat ise toplam ithalatın %23'ünü oluşturmaktadır. 1995 yılında ithalat artışı olmasına rağmen, Rusya ile Eski Sovyet Cumhuriyetleri arasındaki ticaret hacmi son yıllarda hızla düşmüştür.²⁸

1990 yılında Sovyetler Birliği içindeki ihracat Rusya'nın GSYİH'nın % 10,5'i olarak hesaplanırken, bu oran 1995 yılının ilk yarısında %5,6'ya inmiştir. Rusya'nın 1995 yılında Bağımsız Devletler Topluluğu'na yaptığı ihracat Dolar bazında toplam

²⁸ Baysal s.56.

ihracatının %17,6'sını oluşturmaktadır.²⁹

Rusya'da Devlet İstatistik Komitesi (Goskomstat) tarafından yayınlanan verilere göre, Eski Sovyet Cumhuriyeti dışında kalan ülkelerle yapılan ticarete, bu yılın ilk çeyreğinde 7 milyar dolar'a ulaşılmıştır. Bu rakam 1995 yılının aynı döneminde 5,2 milyar Dolar idi. 1995 yılında ihracat %8 artarken, ithalat %7 oranında azalmıştır.³⁰ Bu durum Ruble'nin değer kazanacağı yolundaki beklentileri doğrular niteliktedir. 1996 yılının ilk iki aylık verilerine göre, Rusya toplam ticaret dengesinde 3,4 milyar Dolar'lık bir fazla vermiştir. Bu rakamlar aynı zamanda BDT ile yapılan ticarete de bir genişleme olduğunu göstermektedir. Toplam hacimde %41'lik bir artış olurken, ihracatta % 13, ithalatta ise %76'lık bir artış kaydedilmiştir. Rusya BDT ülkeleri ile yapılan ticarete 1995 yılının ilk iki ayında 500 milyon Dolar'lık bir fazla verirken, 1996 yılının aynı döneminde 600 milyon Dolar'lık bir açık vermiştir. 1996 yılının ilk iki ayında BDT, Rusya toplam dış ticaretinin %27'sini oluşturmuşlardır.³¹

Tablo 6: İhracat FOB (milyon \$)

	1992	1993	1994
Doğu Avrupa			
Ermenistan	-	-	151
Bulgaristan	1.165	942	466
Çek Cumhuriyeti	-	1.379	1.369
Estonya	-	83	337
Macaristan	1.506	2.098	1.164
Letonya	-	180	625
Litvanya	-	299	769
Polanya	1.648	1.311	1.126
Romanya	605	475	459

²⁹ Martin Tim, Global Economy, New Challenges, Economy Journal, Volum 96, NO: 11, 1998, March, s.16.

³⁰ Tim, s.16.

³¹ Tim, s.16.

Slovakya	-	932	737
Türkiye	649	1.078	938
Batı Avrupa			
Belçika- Lüksemburg	890	1.079	1.369
Finlandiya	1.564	1.364	2.028
Fransa	1.970	1.589	1.234
Almanya	5.873	5.074	5.296
İtalya	2.951	2.629	2.729
Hollanda	2.277	979	2.389
İsviçre	865	1.726	3.748
Birleşik Krallık	2.287	3.353	3.535
BDT			
Azerbaycan	-	-	174
Belarus	-	-	3.112
Gürcistan	-	-	56
Kazakistan	-	-	2.288
Kırgız Cumhuriyeti	-	-	104
Moldova	-	-	541
Tacikistan	-	-	143
Türkmenistan	-	-	112
Ukrayna	-	-	6.602
Özbekistan	-	-	784
Diğer Dünya Devletleri			
ABD	649	1.998	3.694
Japonya	1.569	2.005	2.165
Çin	2.737	3.068	2.833
Güney Kore	304	391	370
Diğer Ülkeler	10.233	9.859	9.088
Toplam	39.742	43.891	62.640

Tablo 7: İthalat FOB (milyon \$)

	1992	1993	1994
Doğu Avrupa			
Ermenistan	-	-	53
Bulgaristan	584	245	345
Çek Cumhuriyeti	-	461	397
Estonya	-	41	197
Macaristan	1.089	622	739
Letonya	-	77	197
Litvanya	-	53	274
Polanya	1.230	529	1.001
Romanya	431	102	145
Slovakya	-	168	207
Türkiye	383	661	369
Batı Avrupa			
Belçika-Lüksemburg	306	473	639
Finlandiya	1.223	724	1.618
Fransa	1.286	899	997
Almanya	6.725	5.142	5.597
İtalya	3.052	1.106	1.510
Hollanda	368	431	1.603
İsviçre	490	680	560
Birleşik Krallık	562	653	893
BDT			
Azerbaycan	-	-	141
Belarus	-	-	2.088
Gürcistan	-	-	52
Kazakistan	-	-	2.016

Kırgız Cumhuriyeti	-	-	97
Moldova	-	-	472
Tacikistan	-	-	90
Türkmenistan	-	-	60
Ukrayna	-	-	4.473
Özbekistan	-	-	850
Diğer Dünya Devletleri			
ABD	2.885	2.304	2.053
Japonya	1.680	1.367	1.104
Çin	1.669	2.335	949
Güney Kore	753	306	426
Diğer Ülkeler	10.017	7.291	6.185
Toplam	34.733	26.670	38.397

Kaynak: DIE, 2001.

Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra, 1997 yılı sonuna kadar, istikrarlı fiyatlar, sabit ruble kuru uygulaması ve halkın refah düzeyinin korunması konularında olumlu adımlar atan Rusya Federasyonu, Asya ülkelerinde başlayan ekonomik krizden etkilenmiş ve buna ilaveten başlıca ihrac ürünleri olan petrol, doğal gaz ve diğer kıymetli madenlerin dünya fiyatlarının önemli ölçüde azalmasından büyük zarar görmüştür.

Rusya’da uygulanmakta olan istikrar politikası, mali ve yapısal reformlarla desteklenmemiş, dış ekonomik konjonktürdeki olumsuz gelişmeler, değerli kağıtlara gösterilen güvensizlik ve bütçe gelirleri artışı ile ilgili işlemlerin tatmin edici düzeyde olmaması sonucunda, devlet borçları ile ilgili sorunlar ağırlaşmıştır. Ülkenin döviz rezervleri azalmış ve bankacılık sisteminde zorluklar yaşanmaya başlanmıştır. Bu durumda, Ağustos 1998 tarihinde, Rus Hükümeti mali politikaları ve bütçe politikasını düzenlemek amacıyla bir dizi kararlar almıştır.

Rusya’da ekonomik kriz halen devam etmektedir. Ayrıca, siyasi alanda yaşanan olumsuz gelişmeler, ekonomide büyük çaplı önlemler alınmasına olanak sağlamamıştır. Hükümet, gelirleri artırmaya yönelik tedbirlere müracaat etmekte ve dış ticareti denetim altına almaya çalışmakta, gümrüklerdeki kontrollere ağırlık vermektedir.

Bütçe gelirlerini artırmak ve dış ticareti kontrol altına almak amacıyla alınan tedbirler arasında Türkiye açısından ağırlıklı olarak, ithalatçısı olduğu bazı ürünlerin ihracatına getirilen lisans uygulamaları ve ihraç vergileri yer almaktadır. Öte yandan, ithal vergisi oranlarında da yeni düzenlemeler yapılmakta ve bazı ürünlerin ithalatında lisans uygulaması getirilmektedir. Aralarında Türkiye’nin de yer aldığı gelişmekte olan ülkelerden yapılan ithalatta uygulanan referans sistemi, ürün bazında yapılan kısıtlamayla daraltılmıştır.

Rusya’da yıllar itibariyle azalma eğiliminde olan enflasyon 1997 yılında %11’e düşürülmüş, ancak, 1998 yılında artarak %84,4 oranında gerçekleşmiştir, 1999 enflasyon oranı %36,5 olarak açıklanmıştır.³²

1998 yılı sonunda 11,9 milyar dolar olan döviz rezervleri, 1999 sonu itibariyle 4,1 milyar doları altın olmak üzere, 12,4 milyar dolardır. Dış borç stokları tahminen 150 milyar dolara ulaşan Rusya, dış borçlarını yeniden yapılandırması halinde, dış borç servisini 2010 yılına kadar yılda 12- 14 milyar dolar seviyesinde tutabilecektir.³³ 1998 Ağustos ayında alınan moratoryum ve konsolidasyon kararlarının ardından, Rusya’nın dış piyasalardan yabancı kaynak bulması zorlaşmıştır. IMF ile Temmuz ayında yapılan 4,5 milyar dolarlık kredi anlaşması, ilk dilimi olan 640 milyon ödenmesinden önce ortaya çıkan bazı sorunlar nedeniyle askıya alınmıştır.

1998 yılında, dış ticaret dengesindeki nisbi iyileşmeye, ekonomik daralmadan ve alınan tedbirlerden kaynaklanan ithalattaki azalma yol açmıştır. Devalüasyonun ihracatı arttırıcı etkisi ise sınırlı olmuştur. İthalattaki azalmayla birlikte üretimde de düşüşler yaşanmıştır. 1998 yılında GSYİH %4,6 oranında azalma göstermiştir. Ancak, 1999 yılında Rusya’da sanayi üretiminde hızlı bir artış gözlemlenmiştir. Bu artış, 1999 Temmuz itibariyle %12,8’e ulaşmıştır. Rus ekonomisinin 1999 sonu itibariyle kalkınma

³² Robert, Stobaugh, International Economy, No: 31 s.3.

³³ Stobaugh, s.3.

hızı tahmini %-1,8 oranındadır.³⁴

Real üretim ve GSYİH’de görülen iyileşme, talepteki artıştan kaynaklanmamaktadır. Krizle birlikte halkın yaşam düzeyinde büyük azalma olmuştur. Sabit sermaye yatırımları düşmeye ve iç tüketim daralmaya devam etmektedir. Söz konusu üretim artışının nedeni ithal ikamesinin etkisidir. Yüksek oranlı devalüasyon un ardından iç pazarda ithal ürünlerinin rekabet gücü önemli ölçüde azalmış ve halkın satın alma gücünün düşmesi, ithal ikamesi etkisi yaratmıştır. Bu çerçevede, yabancı şirketler, yerli üretim yapmak amacıyla yatırım yapmakta ve bu yolla piyasaya hakim olma stratejisi izlemektedir.

Öte yandan, ham petrol, doğal gaz ve alüminyumda dünya fiyatlarındaki artışlar, ihracat gelirlerini artırmış, bu durum GSYİH üzerinde olumlu bir rol oynamıştır.

Rusya’nın ithalatı, ihracatının aksine çok daha geniş bir mal yelpazesine sahip olup ithal edilen mal türleri yıldan yıla büyük değişiklikler göstermektedir. 1990’ların başlarında gıda maddeleri, ilaç, tüketim malları, sigara, 1995’de inşaat malzemeleri, otel ve lokanta ekipmanları, mobilya, daha sonraki yıllarda elektronik eşya, telekomünikasyon ürünleri büyük talep gördü. 1997 yılı ithalatında makineler-elektrikli makineler-taşıtlar grubu % 19.9, gıda-içecek-tütün grubu % 15.2, kimyasallar % 9.5, taşıtlar % 3.4, demir-çelik ürünleri % 3.5, madeni yağlar % 2.8 ve giyim- ayakkabı % 1.0 oranında yer işgal etmektedir. 1998 ithalatının % 26’sını makineler-taşıtlar grubu oluşturmaktadır.³⁵ Et ve diğer gıdalar, sigara, ilaç, şeker, tıbbi cihazlar 1998 de önemli ithal kalemleri arasında yer almıştır. Ağustos 1998 krizinden sonra rublenin % 75 oranında devalüasyona uğraması ithalatın yarı yarıya azalmasına sebep olmuştur. Gıda ve içecek maddeleri, sıhhi tesisat-inşaat ince iş malzemeleri, ilaç ithalatı en çok düşen mal grupları arasındadır. Rusya’nın ithalatı içinde BDT’nin payı 1990’ların ortalarında % 27-29 iken, bu oran 1997’den itibaren düşmeye başlamış, 1999’un ilk yarısında % 21.8 olarak gerçekleşmiştir. Rusya’nın dış ticaretinde en büyük paya sahip ülke Almanya’dır. Onu ABD, Beyaz Rusya, Ukrayna, İtalya ve Hollanda izlemektedir.

³⁴ Stobaugh, s.3.

³⁵ V.Hoyer, Turkish-Russian Relations, Moskow, Progress, 1999, p.56.

1.4. DIŞ TİCARET CİROSUNUN ARTIŞ İMKANLARI

Sovyetler Birliğinin 70'lerde ve 80'lerin ilk yarısında dış ticaretinin artmasının belli sebepleri vardır. Bunların sebepleri ekonomik ve siyasi, iç ve dış, kısa dönemli ve uzun dönemli, olmak üzere ayırabiliriz. Bu sebepler aşağıda açıklanacaktır.

Dış ticaret cirosu artışının en önemli faktörü ülke hükümetinin siyaseti ve uluslararası ölçekte sanayileşme gücünü ortaya koymasıdır.

Ekonomik düzenin sürekli korunması sanayi ve tarımsal üretimin artışı ülke dış ticaret cirosunun artışının garantisi olmuştur. Bundan başka SSCB'nin sürekli artmakta olan ekonomik potansiyeli ona dış ekonomik ilişkilerde yer sağlamıőtır.

Yukarıda söylediğimizin dışında da birkaç faktör daha vardır. Bunlardan biri 70'lerin sonunda enerji ve hammadde fiyatlarının artmasıdır.

Rusya ihracatının başarılı şekilde artması için jeopolitik konumu çok önemlidir. Şunu söylemek gerekiyor, Rusya ihracat veya ithalatının gücü sadece Avrupa'ya veya sanayice gelişmiş ülkelerle ilişkileri genişletmekle kalmamaktadır. Pratikte görmekte olduğumuz olay Rusya'nın ihracatından gelişmiş ülkelerin sağladıkları ödeme kolaylıkları kadar az gelişmiş ülkelerde de birçok önemli avantajlar görölmektedir. Şunu az gelişmiş ülkelerin Rusya'dan ithal ettikleri silah ve harbi ürünler, petrol ve hammaddeler karşılığında bu ülkeye karşı borçlu duruma düşmeleri ve borçlarının siyasi yönden değişiklikler yaparak kapatmaları bir gerçektir. Her ne kadar dünya düzeninde ABD tek güçlü durumda olsa da Rusya politik olarak az gelişmiş ülkelerde etkisini devam ettirmektedir. Bunu 2002 yılında gerçekleşen Afganistan savaşında Rusya'nın bu ülkenin uzun dönemdir askıda kaldığı borç karşılığı kendi birliklerini Kabil'e göndermelerini örnek olarak gösterebiliriz. Şunu da belirtmek gerekiyor ki bu yöntemi sadece Rusya yapmamakta, günümüzdeki dünya ülkelerinin dış politikasında bu faktör önemli yer etmektedir. Bütün söylediklerimizden dış politika ile dış ticaretin iç içe olduğunu ve bu kavramları ayrı ayrı düşünmenin mümkün olmadığı sonucuna ulaşabiliriz. Ayrıca gelişmekte olan ülke-dünya ekonomisinin gelişmekte olan sektörüdür. Bu ülkeler geniş miktarda mal talebine sahip olmakla beraber makine tekniği ürünleri ve teknik bilgi ihtiyacı çok ülkelerdir. Söz konusu ülkelerle dış ticaret

ilişkilerinden büyük bir gelir elde edilebilir.

Rusya'nın söz konusu ülkelerle dış ticaret ilişkileri onun dünya ticaretindeki payını da belirler. Rus ekonomistlerine göre 1990'ların evvellerinde Rusya dünya ticaret pastasından %2,6'lık bir paya sahipken, günümüzde bu rakam %1,3'dür. Bu bilgilere esasen Rusya 1990'daki 10'cu sıradan, 1996'da 18 yere kadar gerilemiştir.³⁶

Şüphesiz Rusya'nın bu payı artırmak için elinde büyük kotaları bulunmaktadır. Tezimizin konusu dışına çıkılmaması için açıklaması mümkün olan bütün sebepleri açıklamayacağız. Sadece ihraç ürünlerinin kalitesinin yükselmesinin ve resmi olmayan ticaretin kanunileştirilmesinin önemini vurgulamamız gerekiyor.

1.5. DIŞ TİCARETTE DEVLET AYARLAMALARI

Nisan 1918'den itibaren, Sovyet Rusya'sında hükümet tekeli bütün dış ekonomik ilişkilere hakim oldu. Bu kanun 15 Kasım 1991' Cumhurbaşkanı Bildirisi ile kaldırıldı ve Rusya Federasyonu'nda Dış Ekonomik ilişkilerin liberalleşmesi ile ilgili kanun kabul edildi. Bu kanuna göre firmalar, onların şubeleri, kooperatifler ve özel kişilerin dış ekonomik ilişkilerinde iştiraki resmileşti.

Bu kanundan bazı iktisatçılar Rusya dış ticaretinde genişlemenin hemen belli olacağını, coğrafi avantajların büyük gelir getireceğini ve dış ticaretin etkili şekilde süreceğini ileri sürdüler. Ama bu iddialar doğrulanmadı. Aksine Rusya dış ticaret cirosu 1990'da 183,3 milyar dolardan -' 1992'de 96,6 milyar dolara düşerek iki kat azaldı. Dış ticaretten elde edilen paralar yabancı bankalara yatırıldı.³⁷

Bu olumsuz etkinin arkasında birçok sebep yatmakta idi. İlk önce şunu belirtelim ki, dış ticaret ilişkilere 450 binden fazla devlet müessesesi katıldı ve bunların çoğu dünya pazarı tecrübesi, bilgi ve uzmanlarından yoksun idi. İkincisi ülkedeki geçiş döneminde çoğu girişimci yeni döneme inanamayarak paralarını yurtdışındaki bankalarda tutuyorlardı. Rusya'ya yatırım da buna paralel riskli gibi gözüküyordu.

³⁶ Hoyer, p.56.

³⁷ Hoyer, p.56.

Devletin dış ticaret ayarlaması kapsamında getirdiği birçok kanunlardan sonra güven arayan girişimciler yavaş yavaş etkili olmaya başladılar.

21 Mayıs 1993 tarihinde Federasyon Kanunnamenin “Gümrük Tarifesi” hakkında NO:5503-1 kanununa esasen Rusya Federasyonu Hükümeti ithalat ve ihracat tarifelerini onayladı.³⁸ İhracat tarifeleri 1996’lara kadar varlığını sürdürdü, bu tarihten sonra iptal edildi. İthalat tarifesi ise günümüzde de devam etmektedir. Ulusal üreticilere destek gerektiğinde devlet gümrük tarifelerini kaldırmakta yolu buldu.

Rusya hükümeti dış ticaret ayarlaması yönetim yapısında da değişiklikler yaptı. İhracat ve ithalatın kotalaştırılması ve lisanslı hale getirilmesi buna örnektir. Bu yöntem sadece Rusya’da değil, bütün gelişmiş ülkelerde yapılmaktadır, Rusya’da kota ve lisans yöntemi 1991-94 arası geçerliliğini sürdürdü. Rusya Federasyonu Başkanı’nın 25 Mayıs 1994 göstergesine esasen “ihracatta kota ve lisans hakkında” kanun iptal edildi ve böylece ihracat önündeki engeller kalktı.

Buna rağmen Rusya bazı sınırlı mallarda kota sistemini uygulamaktadır; örneğin alüminyum ve tekstil.

İhracattan farklı olarak Rusya ithalatı herhangi bir sınırlama olmadan gerçekleşmektedir. Lisans, sadece bazı gerekli mallardan istenmektedir. Bunlar, bitkilerin büyümesini etkilemeyecek kimyasal araçlar, sağlık araçları ve sanayi atıklarıdır.

Dış ekonomik ilişkilerin hükümet ayarlamaları günden güne daha da kanunlaşmaktadır. 7 Temmuz 1995’de devlet Duma’sı “Dış Ticaretin Devlet Ayarlaması” hakkında kanun kabul etti. Bu kanun Rusya dış ticaret devlet ayarlamasının esasını teşkil ederek Rus ve yabancı hukuki ve fiziki şahıslar için düzen oluşturdu.³⁹

³⁸ Hoyer, p.56.

³⁹ Hoyer, p.56.

İKİNCİ BÖLÜM

RUSYA’NIN YENİ ULUSLARARASI İLİŞKİLER SİSTEMİNDEKİ YERİ

2.1. RUSYA’NIN EKONOMİK POTANSİYELİ

Dünya ekonomisinde ki herhangi bir ülkenin yeri, sadece ekonomik potansiyelinin ölçeğine göre değil ekonomik gelişmesinin derecesine de bağlıdır. Bazı ülkeler, güçlü potansiyel e sahip oldukları halde ekonomik gelişme göstermedikleri için ekonomik gelişmiş iktisadi potansiyelden yoksundurlar. Buna örnek olarak Çin ve Hindistan’ı gösterebiliriz. Aynı şekilde ekonomik gelişmeyi, ekonomik potansiyelden ayırmak gerekiyor.

Ekonomik potansiyel kavramına bütün doğal zenginlikler, sermaye, emek kaynakları, satın alma gücü, girişimcilik gücü vs. girer.

Herhangi bir ülkenin ekonomik potansiyeli, ilk olarak onun doğal kaynakları esasında yapılanmaktadır. Rusya dünya topraklarının 1/8’ini elinde bulundurarak önemli doğal kaynaklara sahiptir. Rusya’da yaklaşık 20000 yararlı doğal kaynak bulunmaktadır.⁴⁰ Rusya doğalgaz, taş kömürü, renkli ve az bulunan metallere ve demir kaynaklarına göre dünyada önemli bir yere sahiptir.

1999’da Rusya’da, dünyada elde edilenin 1/3’ü kadar, yani 19 trilyon m³ doğal gaz bulunmuştur. Aynı yılda Rusya topraklarından 295 milyon ton petrol ve 256 milyon ton kömür çıkarılmıştır. Aynı zamanda Rusya dünyanın en büyük kıymetli metal üreticisidir. 90’ların ortalarında da Rusya, kıymetli metallerin üretimine göre beşinci yerdeydi, altın üretimindeki payı ise %6-7’ye ulaşmıştı. Rusya yaklaşık 116 ton altın ve 135 ton platinyum elde etmiştir.⁴¹

⁴⁰ P. Danko, Ekonomika, Moskova, 1998, s.95.

⁴¹ Danko, s.95.

Doğal kaynak zenginliği, Rusya'yı dünyanın önemli mineral ve hammadde kaynağına sahip ülke kılmıştır. Dünyada üretilenler içerisinde Rusya'nın payına doğal gaz için %28, nikel 22, demir 14, petrol ve taş kömür için %12 pay düşmüştür.⁴²

Rusya' da potansiyel doğal kaynak ihtiyatının değeri 1990'ların ortasında 28,6 trilyon dolar civarındadır.

Rusya'nın, ihtiyatta olan büyük yararlı kaynakları onun hızlı gelişmesine yardım edebilir. Ayrıca Rusya'nın enerji ihracatı, BDT ülkeleri dahil Almanya, Fransa, İtalya vs. ülkelerini için önemli hale gelmiştir.

Bütün bunlardan başka Rusya'da çok az bulunan kaynaklar da vardır. Az bulunan mineral hammaddelerine şunlar dahildir: krom, uran, margan, yüksek kaliteli boksit, titan vs. mineraller.

Herhangi bir ülkenin potansiyelini teşkil eden önemli faktörlerden biri de işgücü kaynaklarıdır. İşgücü, ulusal ekonominin gelişmesine imkan veren esas faktörlerden biridir. Günümüzde işgücü kaynaklarıyla gelişmekte olan ülkelere örnek olarak Çin, Hindistan, Endonezya, Brezilya'yı gösterebiliriz. Diğer bazı gelişmiş ülkeler arasında mesela ABD, Japonya, Fransa ve B. Britanya'yı örnek gösterebiliriz.

Rusya'ya gelince, 1999 sonunda onun işgücü sayısı tablo 9 verilerine göre 74 milyondan fazladır.

Şunu da belirtmek gerekiyor ki, Rusya'nın işgücü terkinde profesyonellik oranı yüksektir.

Yani eski Sovyet devrinden kalan okuma yazma oranı yüksekliği ve ihtisaslaşma, işgücü kalitesini artırmaktadır. Rusya'da %70'den fazla olan nüfus, orta ve yüksek tahsil görmüştür. İşgücü kalitesini daha iyi anlamak için bilim adamları ve onların ihtisaslaşması verilerine bakmak gerekmektedir.

⁴² Danko, s.95.

Örneğin Rusya’da 1999’da bilimsel araştırma yapan 991 bin kişiden 113 bini yüksek bilim ihtisasını benimsemiştir. Bunların arasında 19587 profesör ve 93948 doçent vardır.⁴²

Tablo 8: 1999 Yılı İtibariyle Önemli İşgücüne Sahip Ülkeler (mln.olarak)

Dünyadaki Yeri	Ülke	İşgücü Sayısı (mln)	Dünyadaki Yeri	Ülke	İşgücü Sayısı (mln)
1	Çin	494,54	23	Avustralya	8,73
2	Hindistan	314,90	24	Kolombiya	8,44
3	ABD	129,53	25	Malezya	7,46
4	Endonezya	78,77	26	Venezuela	7,42
5	Rusya	74,06	27	Hollanda	7,01
6	Japonya	66,15	28	Çek Cumh.	5,42
7	Brezilya	62,39	29	Şili	4,87
8	Almanya	40,11	30	Macaristan	4,67
9	Tayland	32,14	31	Portekiz	4,54
10	Meksika	31,49	32	Belçika	4,38
11	B. Britanya	27,79	33	İsveç	4,32
12	Filipinler	26,18	34	Yunanistan	4,05
13	Fransa	25,14	35	Avusturya	3,70
14	İtalya	23,14	36	İsviçre	3,56
15	Türkiye	21,04	37	Danimarka	2,91
16	G. Kore	19,38	38	Hong Kong	2,79
17	Polonya	18,87	39	Finlandiya	2,51
18	İspanya	15,56	40	Norveç	2,13
19	Kanada	14,02	41	Singapur	1,79
20	Arjantin	12,31	42	Y. Zelanda	1,59
21	G.A.C.	10,32	43	İrlanda	1,33
22	Tayvan ad.	8,76			

Kaynak: Vneshneekonomicheskij Bulletin.-2000-No: 1,-s.16.

Rusya Devlet İstatistik Komitesi verilerine göre uzman sayısına göre Rusya, ABD' den sonra ikinci yerdedir. Batı uzmanlarının söylediğine göre Rusya'nın bilimsel uzman potansiyeli, hammadde kaynaklarından sonra ikinci en büyük ulusal servetidir.

Pazar ekonomisine geçişle birlikte Rusya'da ulusal sektörde büyük değişiklikler yaşanmıştır. Önce tek bir devlet sektöründe çalışan işçi ve uzmanlar, özel sektörlere yöneldikçe devlet sektöründeki işgücü sayısı önemli şekilde azalmıştır. Ayrıca ekonomide çalışan bayan sayısında da azalma olmuştur: 1998'de %56 olan oran, 1999'da %54,3'e düşmüştür.⁴³

Günümüzde dünya ekonomisi sisteminin ayrılmaz hissesini teşkil eden geniş migrasyon hareketleridir. Bu migrasyon kitlesinin içinde Rusya'dan olanlar da vardır. Rusya'da baş veren olayla ilgili birçok uzman kadronun yurtdışında çalışarak para kazanmak için göçmesine "beyin göçü" denir.

Rusya, bu konuda dünyada önde gelen yerlerdendir. Uzmanlara göre Rusya'daki yetenekli bilim adamlarının 1/3'ü yurtdışındadır ve bu durumun Rusya'ya yıllık maliyeti 50-60 milyon dolardır. Böylece Rusya önemli miktarda bilimsel-teknik gelişme icracılarından bilim adamları, mühendis, az bulunan uzman ve diğer teknik yüksek kalifiye uzmanlardan yoksundur.

Rusya'dan göç olmasına karşılık Rusya'ya gelen birçok yabancı vatandaşlar da burada çalışmaktadır. Örneğin, 1998'de Rusya'da değişik işyerlerinde 190 bine yakın yabancı çalışmıştır.

Bir ülkenin ekonomik potansiyelini, esas hissesine yatırılan sermaye miktarı büyüklüğü teşkil eder. Buna, ülkenin sanayi ve sanayi olmayan fonları ve döviz rezervleri dahildir. Rusya'nın sanayi fonu çok büyüktür. Sanayide Rusya, ABD kadar silah, Almanya'dan fazla çimento ve çelik, Japonya'dan fazla elektrik enerjisi üretmektedir.

Bazıları sermaye ile birlikte ülkenin bilimsel-teknik potansiyelini de ileri sürerek malın kaliteli üretilmesinin ve teknik seviyenin buna bağlı olduğunu iddia

⁴³ İ. Igolkina, Mejdunarodnaya Ekonomika, Moskova, 2001, s.223.

etmektedir. Yani başka bir deyişle, üretilen malın miktarı, teknik derecesi ve kalitesi esasen bilimsel-teknik potansiyelin durumuna bağlıdır. Bu konuda değişik ülkelerin araştırmaya-geliştirmeye ayırdığı harcamaları aşağıdaki tablo yardımı ile açıklamak istedik.

Tablo 9: 1999 Yılında Araştırmaya-Geliştirmeye Harcama Yapan Ülkeler, (min. Dolar olarak.)

Dünyadaki Yeri	Ülke	Giderler mln.dolar	Dünyadaki yeri	Ülke	Giderler mln.dolar
1	ABD	158452	15	Tayvan ad.	3049
2	Japonya	109825	16	Avusturya	2848
3	Almanya	49103	17	Çin	2600
4	Fransa	31102	18	Hindistan	2495
5	B. Britanya	22454	19	Finlandiya	2331
6	İtalya	16916	20	Danimarka	2205
7	Kanada	8517	21	Norveç	2048
8	İsveç	7415	22	Çek Cumh.	1028
9	Hollanda	5554	23	Güney Aft.	1007
10	İsviçre	5070	24	Rusya	901
11	İspanya	4893	25	Türkiye	798
12	Avustralya	3974	26	Polonya	554
13	Belçika	3248	27	İrlanda	456
14	G. Kore	3209	28	Meksika	427
29	Macaristan	400	34	Endonezya	289
30	Y. Zelanda	372	35	Şili	220
31	Portekiz	365	36	Venezuelle	188
32	Yunanistan	326	37	Singapur	178
33	Arjantin	302	38	Tayland	104

Kaynak: The World Competitiveness Report/World Economic Forum. Cenevre Switzerland 1999, s.36

Yukarıdaki tablodan da gördüğümüz gibi Rusya bu konuda Türkiye’den ileride, ama Hollanda, İsviçre, Avusturya, Finlandiya vs. küçük gelişmiş ülkelerden, G. Kore, Çin, Hindistan ve Tayvan adası gibi gelişmekte olan ülkelere geridedir.

Son on yılda Rusya’nın bilime yaptığı harcamalar aniden düşmüştür. SSCB döneminde bu sektörde yapılan harcamalar genel giderlerin %4’ünü teşkil ediyordu ki bu göstergeye göre dünyada ilk sıradaydı, 1999’ da araştırma-geliştirme harcamaları %0,87’ye düşmüştür.⁴⁴

Kısaca yeni kanunların yürürlüğe girmesi ve Pazar ekonomisine geçişle uzun dönem milyonlarca vatandaşın zorlu çalışması sonucu oluşturulan araştırma-geliştirme altyapısı yavaş yavaş erimeye başlamıştır.

Araştırma-geliştirme alanındaki gerilemeye karşılık, devlet bu alana dikkati daha da artırmalı ve bu sektöre bütçeden daha fazla para ayırmalıdır.

Rusya, kozmik alanda yetenekli bilim adamları sayesinde önemli yerdedir. Bu yüzden Rusya en azından kozmik alanda rekabeti kaybetmemek için araştırmaya-geliştirmeye önem verilmelidir.

Yukarıda açıklamaya çalıştığımız ekonomik potansiyel içerisinde bir başka dikkate alınması gereken ve vazgeçilmeyen faktör de ülkenin ulusal zenginliğidir. Uluslararası İstatistik Teşkilatı bilgilerine göre ulusal zenginlik kapsamına üretim fonları, ülkenin malzeme ihtiyatları, üretilmeyen aktifler, ayrıca toprağı, doğal kaynakları, finansal aktifler (altın, gümüş, hisse senetleri vs.) yurtdışına olan borçlar vs. girmektedir. Kısaca belirtmek gerekirse, bir ülkenin ulusal zenginliği, onun esas üretilen malları, var olan bütün doğal servetleri ve vatandaşlarına gösterdiği hizmet ve koruma göstergelerine göre değerlendirilmektedir. Rusya Akademisi Yüksek Kurulu bilim adamları Rusya’nın ulusal zenginliğini 340-380 trilyon dolar olarak iddia etmekte, yani bu da dünyadaki bütün ülkelerin toplam varlığının 10 katına eşittir.

Bir ülkenin ekonomik potansiyeli kapsamına, o ülkenin özel girişimci ve idarecilerinin girişimcilik yeteneği de dahildir.

⁴⁴ Igolkina, s.223.

Üretim örgütlenmesinde girişimcilerin yeteneği iki duruma bağlıdır. İlk önce şunu belirtelim ki diğer sanayileşmiş ülkelere oranla Rusya’da devlet, ekonomide ağırlığını korumaktadır ve ülke nüfusunun çoğu devlet müesseslerinde çalışmakta yada çalışmak istemektedir. Ayrıca özelleşme ile birlikte Rusya’daki üst ve orta düzey yöneticilerle işçiler arasında sosyal haklar ve ücretler konusunda yaşanan zorluklar da göz ardı edilemez.

Bütün bu göstergeler Rusya’da devletin henüz ekonomiden tam çekilmediği ve var olan zenginliklere sahip çıkarak pastayı özel ayrı ayrı kişilere oligarkla (çok büyük maddi zenginliğe sahip girişimcilere) kaptırmamak niyetinde olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

2.2. RUSYA’NIN EKONOMİK GELİŞMİŞLİK SEVİYESİ

Eğer ekonomik potansiyel bir ülkenin üretebilme gücünün kantitatif gösteriyorsa, o zaman bir ülkenin ekonomik gelişmişlik derecesi onun kalite yönünü belirtmektedir. Ülkenin ekonomik gelişmişlik derecesi aşağıdaki göstergelerle ölçülebilir:

- ✓ Bütün ekonomide veya onun bir hissesindeki işgücü üretim kapasitesi;
- ✓ İşletme seviyesi ve işletme giderlerinin yapısı;
- ✓ Geniş anlamda yaşam kalitesi;
- ✓ Çalışan nüfusun yapısı.

Rusya, çok yönlü bir ülkedir. Bazılarına göre Rusya gelişmekte olan ülkeler grubuna dahildir. Diğer grup ekonomistler Rusya’yı sanayice gelişmiş ülkeler sırasına dahil etmektedir. Şu bir gerçek ki, günümüzde Rusya G-7 denilen sanayileşmiş 7 zengin ülkeye katılarak grubu G-8 yapmıştır. İlk önce ilk iddiayı savunanlar tezine göz atalım.

Bir ülkenin gelişmişlik derecesinin önemli göstergelerinden biri, işgücü üretim kapasitesidir. Buna bakarsak, Rusya’da bu gösterge düşük düzeydedir ve ABD ile kıyasla %20 seviyesindedir. Rusya’nın işgücü üretim kapasitesi Japonya, Almanya ve Fransa’dan geridedir, fakat Türkiye ile aynı durumdadır.

Ayrıca dikkat edilmesi gereken diğer nokta Rusya’da yıllık çalışma saatlerindeki göstergedir. Bu, 1999’da Rusya’da 1441 ise, ABD’de 1945, Japonya’da 2017, B. Britanya’da 1880, G. Kore’de 2547, Şili’de ise 2400’dür.⁴⁵

Dünya ekonomisindeki ekonomik gelişmişlik durumunun, ekonomik literatürde "yaşam seviyesi", "yaşam şekli" gibi terimlerle açıklanması sık sık görülmektedir. Rusya’da bu terimlerden en çok kullanılanı "yaşam seviyesi" dir. Bu sözle halkın sosyal, maddi ve manevi tatmininin derecesi anlatılmaktadır. Yaşam seviyesine bağlı faktörler içerisinde ücret, hizmet ve mal piyasasındaki durumu örnek gösterebiliriz. Yani ücret haddinin ölçüsü, işçi üreticiliğinin ölçüğü ve etkililiğine bağlıdır.

Bildiğimiz gibi vatandaşların gelirini, ücret teşkil eder. 90’ların sonlarında para alan işçilerin %90’a yakını, özellikle hekimler, öğretmenler ve kültür alanında çalışanlar normal yaşamda minimumdan aşağı maaş alırken, 9 milyona yakın işçi günlük esas gıda ürünlerinin altında gelire sahiptir.

Şunu da söylemek gerekiyor ki, düşük ve yüksek ücret alan çalışanların arasında uçurum azalmıyor, aksine büyümektedir. 1999’da düşük ücretlerin payı %12’den %54’e kadar yükselirken, yüksek ücretlerin payı da %28’den %20’ye düşmüştür.⁴⁶

Ayrıca Rusya’nın değişik bölgelerinde çalışanların gelirinde de orantısız bir gelişme yaşanmaktadır. Rusya’nın en düşük gelire sahip bölgeleri, Merkezi kara toprak ve Volga ekonomik bölgeleridir.⁴⁷

Düşük kaliteli yaşamı gösteren diğer kategori demografik duruma bağlıdır. 90’ların ortalarında Rusya’da her 1000 kişiden doğmuş olan 9,4 kişiye karşın ölüm oranı 1000 kişiden 15,6’dır. Böylece, nüfusun doğal düşüşü her bin kişi için 6,2 teşkil ediyor. Tüm Rusya genelinde erkek nüfusun ölüm oranı, kadınlarınkinden 4-5 kez fazladır.

⁴⁵ Igolkina, s.223.

⁴⁶ P. Danko Ekonomika, Moskova, 1998, s.95.

⁴⁷ Danko, s.95.

Rusya'yı harcama giderlerine göre de gelişmekte olan devletler sırasına dahil edebiliriz. 90'ların ortalarında Rusya, nüfus gelirinin %57'sini gıdaya, alkolle ve tütün ürünlerine, sadece %12'ni gayrimenkullere, dayanıklı eşya ve uzun dönemli hizmet işlerine ayırmıştır. Oysa sanayice gelişmiş ülkeler için bu harcamaların tam tersi düşünölmelidir. Rusya'da, gelişmiş ölkelerden farklı olarak vatandaşların yaşamının garantisini, sağlık hizmetleri ve günlük kullanılan eşyaların sağlanması konusunda büyük bir gerileme var. Eğer bütün bunlara bir de Rusya'da ki insan ömrünün ortalama yaş haddi düşüncesini, genişleyen cinayet olaylarını ve değışken siyaset olaylarını eklersek, söz konusu ölkenin gelişmiş ölkelerden farklı yönleri daha açıkğöze çarpar.

İkinci grup iktisatçılar, Rusya'yı gelişmiş ölkeler kabul ederek bu ölkedeki nüfusun satın alma Paritesinin yüksek olduğunu iddia ederler. Gerçekte var olan istatistiksel verilere bakarsak kişi başına düşen milli gelire göre 1996'da gelişmiş ve sanayileşmiş ölkelerin göstergesi 21000 dolardan yüksektir. Bu rakam, G. Kore için 10400, Portekiz'de 13800, Yunanistan'da 13200, İsrail'de 17200, Rusya'da ise 6700'dür.⁴⁸ Buraya dikkat edersek Rusya'nın üretimden dolayı elde ettiğı kişi başına milli gelir, sanayice gelişmiş ölkeler arasında sonuncu sırada bulunmaktadır.

Diğere taraftan Rusya'nın iş gücünü, ekonomik kesimlerdeki çalışma durumuna göre gelişmiş ölkeler grubunda sayabiliriz. Rusya' da ki son verilere göre nüfusun %31,7' si sanayi ve inşaatta, tarımsal ve orman işlerinde çalışmaktadır. Diğere çalışanlar ise taşımacılık ve diğere alanlarda çalışmaktadırlar.⁴⁹

Bütün yukarıdakileri dikkate alırsak, Rusya'yı kesin bir gruba sokmak zordur; fakat şu da bir gerçekte ki, 20 yıl önceye kadar iki süper güçten biri olan Rusya, yeni bir yıla zorlu dolu problemlerle girmiştir. Rusya, derin sistem krizleri yaşamaktadır ki, bu da Rusya'da ki ulusal üretimin düşmesine, büyük dış borçlanmaların oluşmasına ve halkın yaşam belirtisinin düşmesine yol açabilir.

Sonuçta şunu söylemek gerekiyor ki, Rusya'nın gelecek ekonomisinde etkili yere sahip olabilmesi, pazar ekonomisine geçişteki ekonomik yeniliklerin hızına ve kalitesine bağlıdır.

⁴⁸ Danko, s.95.

⁴⁹ Danko, s.95.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RUSYA-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ VE RUS DIŞ TİCARETİNDE TÜRKİYE’NİN YERİ

3.1. TÜRKİYE - RUSYA FEDERASYONU EKONOMİK VE TİCARİ İLİŞKİLERİ

3.1.1. Türk-Rus İlişkilerinin Tarihi

Türk-Rus ilişkilerinin tarihine baktığımızda bugün, ilk göze çarpan özellik, tarih içinde Rus Çarlığı ve daha sonra Sovyetler Birliği lehine olan güç dengesinin nispeten düzelmiş olmasıdır. Rusya Federasyonun, yaşamakta olduğu siyasi, sosyal, ekonomik ve askeri alanlardaki bunalım ve yaklaşık 300 yıl önceki sınırlarına geri çekilmiş olması nedeniyle, Türkiye karşısında, tarihte alışlagelen askeri ve siyasi ağırlığına artık sahip değildir. Sovyetler Birliği’nin dağılması sonucunda oluşan bu ortam içinde, iki-kutuplu uluslararası ilişkiler sistemi ve bu sistemin Türkiye ve Sovyetler Birliği’nin dış politikalarını şekillendiren kalıplarının da ortadan kalkmasıyla iki ülke, kendi ulusal çıkarlarına dayanan politikalar izlemeye başlamıştır. Yeni dönemde iki ülke yönetici kadrolarının karşılaştığı önemli ve halen tam olarak çözülemeyen sorun, "ulusal çıkar"ın tanımlanıp toplum genelinde bu konuda bir uzlaşmanın sağlanamamasıdır. Özellikle Rusya Federasyonu’nda geçiş döneminde süren ulusal kimlik ve ulusal çıkar tartışmaları, halen sonuçlandırılmamaktadır.

Türk-Rus ilişkilerinde Sovyetler Birliği’nin 1991 yılında dağılmasıyla yeni bir dönem başladı.

Tarih içinde çeşitli siyasi mücadelelere ve pek çok savaşa tanıklık eden bu ilişkilerde her iki ülkenin de kuruluş yılları olan 1920’lerde belirli bir yakınlaşma yaşanmıştı. II. Dünya Savaşı’nın sonunda Sovyetler Birliği’nin Türkiye’den toprak talebinde bulunması sonucunda güvenlik endişelerini gidermek amacıyla Türkiye, NATO’ya katılarak Batı ittifakının bir üyesi olmuştur.

1945 sonrası Soğuk Savaş döneminde, Türkiye-SSCB ilişkileri, iki kutuplu dünyanın izin verdiği çerçevede şekillenmiştir. 1960’larda Kıbrıs krizi sonrasında

özellikle ekonomik konularda bir yakınlaşma başlamış, Sovyet lideri Mikhail Gorbacov'un 1980 ortalarında izlediği Perestroika siyasetine kadar iki ülke mesafeli, ancak işbirliğine de yer veren bir yaklaşım içinde olmuştur.⁵⁰

Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren Türkiye'nin hem siyasi hem de ekonomik ve ticari politikalarında her zaman önemli ve öncelikli bir konuma sahip olan eski SSCB ile olan ilişkilerimiz, 1992 yılı başından itibaren Rusya Federasyonunun kurulması ve ülkede yaşanan piyasa ekonomisine geçiş süreci ile birlikte daha da önem kazanmış ve bölgenin ekonomik ve siyasi istikrara kavuşması açısından en belirleyici unsurlardan biri haline gelmiştir.

İki ülke arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilerin dönüm noktasını; 1967 tarihinde imzalanan ve SSCB tarafından bazı sanayi tesislerin inşası amacıyla Türkiye'ye yaklaşık 200 milyon dolar tutarında kredi açılması ve anılan krediye ait yıllık taksit ve faizlerin geri ödemelerinin ülkemiz menşeli mallarla yapılması esasına dayanan anlaşma oluşturmuştur. Türk ihraç mallarının SSCB piyasasına girmesinde ve iki ülke arasındaki ticaret hacminin geliştirilmesinde büyük bir rol oynayan ve "Özel Hesap" olarak bilinen, 1995 yılı sonu itibariyle de tasfiye edilen bu düzenleme çerçevesinde ülkemiz açısından o tarihlerde büyük önem arz eden İskenderun Demir Çelik Fabrikası, Seydişehir Alüminyum Tesisleri, Aliaga Petrol Rafinerisi, Orhaneli Termik Santrali gibi önemli sanayi kuruluşlarımızın tesisi için finansman sağlanmıştır.

Ekonomik boyut, 1984 yılında Türkiye ile SSCB arasında imzalanan doğalgaz anlaşması, Türk-Rus ilişkilerine damgasını vurmuş ve iki ülke arasında ekonomik ilişkiler, siyasi ilişkilerden bağımsız olarak gelişmeye başlamıştır.⁵¹ Günümüzde, Türkiye-Rusya arasındaki ilişkilerin içeriğini, büyük oranda ekonomik konular oluşturmaktadır. İki ülke arasındaki siyasi ilişkiler, ekonomik ilişkiler kadar gelişmemiş ve siyasi ilişkilerdeki sorunlar, ekonomik ilişkilerin istenilen düzeye ulaşmasını engelleyici bir rol oynamaktadır.

⁵⁰ V. Kudrov, Mirovaya Ekonomika, Moskova: 1999, s.85.

⁵¹ Teor, s.19.

Ekonomik ilişkiler, en önemli ve gelişen işbirliği alanını oluşturmaktadır. 1984 doğalgaz anlaşmasının etkileriyle, SSCB’de izlenen ekonomik liberalleşme politikaları birleşince, iki ülke arasında resmi ve gayri resmi ticarete patlama yaşanmıştır. Söz konusu artışın SSCB’nin dağılmasından sonra da devam etmesiyle, Rusya Federasyonu, Türkiye’nin başlıca ticari ortakları arasına girmiştir. 1997 yılı itibarıyla Türkiye’nin (ikinci en önemli ticaret ortağı konumuna gelerek) Almanya’dan sonra ikinci en büyük ihracat pazarı olmuştur. Türkiye’nin 1997 yılında Rusya’ya ihracatı, yaklaşık 2 milyar dolar, ithalatı da yaklaşık 2 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu rakamlara bavul ticareti ve taahhüt işlerini de eklediğimizde, 8-10 milyar dolarlık bir ticaret hacmi ortaya çıkmaktadır.⁵²

Türk-Rus ekonomik ilişkileri her iki ülke için oldukça önemlidir. Mesela, Türk inşaat firmaları Rusya Federasyonu’nda yabancı inşaat hizmetlerinde %50’lik bir paya sahiptir. Ancak Rusya’da henüz modern bir ekonomik politika oluşturma süreci ve piyasa ekonomisinin gerekli altyapısı oluşturulmadığından Türk firmaları birtakım sorunlarla yüz yüze gelmektedir. Global düzeyde piyasaları sarsan ekonomik krizin derinden etkilediği Rus ekonomisinde süren kötü durum, bu ülkede iş yapan Türk firmalarının bir sigorta güvencesi kapsamına alınmasını ve Eximbank gibi kanallarla sağlanacak kredilerle desteklenmesini gerektirmektedir. Yıllık toplam döviz gelirinin % 13 ile 15’ini Rusya’yla olan dış ticaretinden karşılayan Türkiye, Rusya’da uzun sürecek ekonomik krizden olumsuz etkilenebilir.⁵³ Bu çerçevede, Türk özel sektörünün Rusya’da sadece Moskova merkezli değil, Federasyonu oluşturan diğer bölgelerde de yatırım yapmasının sağlanması, gelecek yıllardaki ekonomik ilişkileri olumlu etkileyecektir.

SSCB’nin dağılmasından hemen önce Rusya Federasyonu ile 1991 yılında Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşmasının sonuçlandırılması, ardından 1992 yılı Mayıs ayı içinde bağlanan bir dizi belge ve SSCB ile imzalanmış çeşitli Anlaşma ve Protokollerin Rusya Federasyonu tarafından üstlenildiği hususunda mutabakat sağlanması, ülkeler arası ikili ilişkilere süreklilik kazandırılmasına verdikleri önemin

⁵² Teor, s.18.

⁵³ Teor, s.18.

açık bir göstergesini teşkil etmektedir.⁵⁴

1984 yılında eski SSCB ile imzalanan ve hâlihazırda Rusya Federasyonu ile sürdürülmekte olan Doğal Gaz Anlaşması, 1996 yılında ifade ettiği yıllık yaklaşık 530 milyon dolarlık büyüklükle ve iki ülke arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilerin diğer önemli bir boyutunu teşkil etmektedir.

1967 yılında sanayi tesisleri inşasının finansmanında kullanmak üzere, SSCB'den kredi alan Türkiye, 1989 yılından itibaren Eximbank aracılığı ile kullandığı kredilerle borçlu ülke konumundan kurtularak, kreditor ülke konumuna gelmiştir. Türk Eximbank tarafından, 1989-1991 yılları arasında toplam 800 milyon dolarlık alıcı ülke kredisi açılmış, ancak, daha sonra kredi geri ödemelerinde karşılaşılan sorunlar nedeniyle, alınan kredilerin 599 milyon dolarlık kısmı kullandırılmıştır. Ayrıca, Eximbank tarafından 1990 yılında imzalanan anlaşma ile Rusya Federasyonuna açılması öngörülen 350 milyon dolar tutarındaki yatırım kredisinin, kullanım esaslarının tespit edilmesine ilişkin Protokol, 1995 yılı sonunda imzalanmış ve bu çerçevede Vosstanya Oteli ve İş Merkezi projesine ilişkin kredi anlaşması 1996 yılı Aralık ayı içerisinde yürürlüğe girmiştir.

Yukarıda kısaca özetlenen Anlaşmalar çerçevesinde önceleri SSCB daha sonra ise, başta Rusya Federasyonu olmak üzere diğer BDT ülkeleri ile yürütülmekte olan ikili ticari ve ekonomik ilişkilerde önemli gelişmeler kaydedilmiş ve 1991 yılında Sovyetler Birliği ile 1.7 milyar dolar olan dış ticaret hacmi, SSCB'nin dağılması ile birlikte hızla artan bir trend izleyerek, 1995 yılında 5.4 milyar dolara ulaşmıştır. Söz konusu ticaret hacminin % 61.7'sine tekabül eden 3.3 milyar dolarlık kısmının Rusya Federasyonu ile gerçekleştirildiği dikkate alındığında Rusya Federasyonunun, Türkiye açısından taşıdığı önem açıkça ortaya çıkmaktadır.⁵⁵

Türkiye'nin 1992 yılında 438,5 milyon dolar olan Rusya Federasyonu'na yönelik ihracatı, 1995 yılında 1.2 milyar dolara yükselmiş, ithalatı ise aynı dönemler itibarıyla 1 milyar dolardan 2.1 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır.⁵⁶ 1996 yılının ilk dört

⁵⁴ Teor, s.18.

⁵⁵ Teor, s.18.

⁵⁶ N. Zubarev, Turechskaya Ekonomika, Moskova, 2002, s.199.

aylık döneminde, Rusya Federasyonuna yönelik ihracatı, bir önceki yılın aynı dönemine göre % 65 oranında bir artış kaydederek 447 milyon dolara yükselirken, ithalatı ancak % 2 oranında artarak 551 milyon dolara ulaşmıştır.⁵⁷ Toplam ihracatta % 10'luk bir artışın gerçekleştiği, 1996 yılının ilk çeyreğinde Rusya'ya yönelik ihracattaki artış oranının % 65 seviyelerine ulaşması, anılan ülkenin Türkiye ihracatı açısından taşıdığı potansiyelin en belirgin göstergesidir.

Özellikle, son yıllarda iki ülke arasındaki ticari ilişkilere damgasını vuran diğer bir gelişme ise yapılan kimi hesaplamalara göre 3-5 milyar dolar kimi hesaplamalara göre ise 8-10 milyar dolar seviyesine ulaşmış bulunan "bavul ticareti"dir. Hâlihazırda resmi ihracat kayıtlarına tabi olmayan ve ağırlıklı olarak Rusya Federasyonu vatandaşlarına yönelik söz konusu ticaretin de yukarıdaki rakamlara ilave edilmesi halinde ticari ilişkilerin bugün için ulaştığı nokta daha da dikkat çekici bir hal alacaktır.

Ticari ilişkilerde yaşanan bu önemli gelişmelere paralel olarak, 1993 yılında 903 olan Rusya Federasyonu'na ihracat yapan Türk firmaların sayısı, 1995 yılında 2130'a ulaşmıştır. Bu rakamlara, yukarıda bahis konusu olan ticaret şekli ile iştigal eden Türk firmalarının sayısı dahil edilmemiştir.

Öte yandan, Moskova Ticaret Müşavirliği kayıtlarına göre, Moskova' da açılan Türk firma temsilciliği sayısı da 170'i aşmıştır.⁵⁸

Diğer taraftan, Türk müteahhitlik firmaları, 1987 yılından bugüne kadar Rusya Federasyonu'nda yaklaşık 7.5 milyar dolar tutarında 379 proje üstlenmişlerdir. Bu projelerin yaklaşık 3.1 milyar dolarlık bölümü tamamlanmış olup, halihazırda 97 Türk firması bu ülkede faaliyet göstermektedir.

Buraya kadar kısaca özetlenmeye çalışılan, iki ülke arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilerin daha detaylı incelenmesine ve ileriye dönük stratejilerin belirlenmesine ilişkin görüşlere geçmeden önce, son yıllarda gerek siyasi, gerekse sosyal ve ekonomik açıdan büyük bir yapısal değişiklik gösteren Rusya Federasyonu'nun mevcut ekonomik

⁵⁷ Zubarev, s.199.

⁵⁸ Zubarev, s.199.

durumunun ana hatları itibariyle başlıklar halinde kısaca özetlenmesinde fayda görülmektedir.

– Piyasa ekonomisine geçiş sürecinin başlamasıyla fiyatların belirlenmesinde, piyasa mekanizmasına işlerlik kazandırılması neticesinde 1991 yılından itibaren ekonomide yüksek enflasyonla beraber önemli bir daralma yaşayan Rusya Federasyonu’nda GSYİH 1991-1994 döneminde her yıl ortalama %15 oranında azalmış, enflasyon oranı ise 1992 yılında %2600’lük rekor seviyeye ulaştıktan sonra 1994 yılında ancak %320’ye düşürülebilmiştir. 1995 yılında alınan ekonomik önlemler neticesinde GSYİH’deki azalış oranı % 4’lere kadar gerilemiş, enflasyon oranında ise hedeflere ulaşılammamakla birlikte önemli oranda bir düşüş kaydedilmiş ve enflasyon yıl sonu itibariyle % 133 olarak gerçekleşmiştir.⁵⁹

– 1996 yılında enflasyon aylık bazda % -0.2’lere kadar gerilemiş ve yılın genelinde enflasyon reform sürecinin başladığı 1992 yılından bu yana en düşük seviye olan % 21.8 olarak gerçekleşmiştir.

– Rusya Federasyonunun kurulduğu günden bu güne kadar geçen süre zarfında, özelleştirme alanında da önemli gelişmeler kaydedilmiş ve bugün sanayide istihdam edilen işçilerin % 80’inden fazlası özel sektörde çalışır hale gelmiştir.

– Artan dış borç servisinin ekonomi üzerinde yarattığı olumsuz etkilerin giderilmesi amacıyla, 1995 yılı sonu itibariyle toplam 121 milyar dolara ulaşan dış borç stokunun, 38.7 milyar dolarlık kısmı 29 Nisan 1996 tarihinde Paris Kulübü ile imzalanan anlaşma çerçevesinde yeni bir takvim e bağlanmıştır.

– IMF ile yapılan anlaşma çerçevesinde, 1996-1998 yıllarını kapsamak üzere 10.2 milyar dolarlık yeni bir kredinin sağlanması hususunda mutabakata varılmış ve bu çerçevede kredinin kullanılmasına başlanmıştır. Ancak, 1996 yılının ikinci yarısında IMF, Rusya’nın çok yüksek boyutlara ulaşan vergi kaçacağını önlemeye yönelik gerekli düzenlemeleri gerçekleştirmediği gerekçesiyle, kredi kullanımını askıya almıştır.

⁵⁹ Zubarev, s.199.

– Rusya’nın ekonomisine dair iyimser beklentiler 1999 Ekim ayı içerisinde kredi derecelendirme kuruluşları tarafından da onaylanmış ve Rusya’nın borç ödeme kapasitesi, yapılan ülke sıralamasında Arjantin ve Brezilya’nın üzerinde yer almıştır.

– Dış ticaretin 1992 yılından itibaren süren gelişme trendi, 1995 yılında da devam etmiş, ithalat bir önceki yıla göre % 62 oranında artarak 35.7 milyar dolardan, 57.9 milyar dolara, ihracat ise yine aynı oranda artarak 48 milyar dolardan, 77.8 milyar dolara ulaşmıştır. Bu çerçevede dış ticaret hacmi, 135.7 milyar dolar olarak gerçekleşmiş ve dış ticaret fazlası 19.9 milyar dolara ulaşmıştır. Dış ticarete, konu malların kompozisyonu incelendiğinde, toplam ithalatın % 30’unun gıda maddelerinden oluştuğu, petrol ve doğal gaz satışından elde edilen gelirin ise toplam ihracatın % 30’unu aştığı görülmektedir.

– 1992-1994 döneminde, 4 milyar dolar seviyesinde yabancı sermaye yatırımı gerçekleşmiş, 1995 yılı sonu itibariyle ise toplam rakam, 6 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır.

Rusya Federasyonu, son yıllarda uluslararası kuruluşlarla ilişkilerinin düzenlemesine ve dünya ekonomik sistemiyle bütünleşme yolunda yasal alt yapının oluşturulmasına yönelik önemli adımlar atmaktadır. Bu çerçevede, 1994 yılı Aralık ayında üyelik başvurusu yapılan DTÖ’ye katılım müzakerelerinin yakın bir tarihte sonuçlanması beklenmektedir.⁶⁰ Diğer taraftan, Rusya ile AB arasında 24 Haziran 1994 tarihinde imzalanan Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması’nın ticari hükümleri, 1 Şubat 1996 tarihi itibariyle yürürlüğe girmiş bulunmaktadır. Ayrıca, Avrupa Birliği’nin Rusya Federasyonu ile yakın siyasi, ticari ve ekonomik ilişkileri bulunan Ukrayna, Beyaz Rusya ve Moldova ile 1994 yılı içerisinde Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları imzalaması, önümüzdeki yıllarda Rusya başta olmak üzere anılan ülkelerle Serbest Ticaret Anlaşması imzalaması yönünde önemli bir adım olarak nitelendirilmektedir.⁶¹

Yukarıda özetlenmeye çalışılan değerlendirmeden de görüleceği üzere, son yıllarda ekonomik açıdan önemli gelişmeler kaydeden Rusya Federasyonu’nda, önümüzdeki yıllarda makro ekonomik istikrarın sağlanması ile birlikte çok büyük bir

⁶⁰ Zubarev, s.199.

⁶¹ M. Porter, Mejdunarodnie Konkurenciya, Moskova, 2000, s.20.

potansiyel oluşacaktır. Bu itibarla, Rusya Federasyonu ile Türkiye arasındaki siyasi ilişkiler başta olmak üzere, ticari ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi de her iki ülke ekonomisine çok büyük faydalar sağlayacaktır. Ayrıca, giderek daha önemli bir siyasi ve ekonomik güç haline gelen Rusya Federasyonu ile siyasi, ekonomik ve ticari ilişkilerimizin daha da geliştirilmesi, Türkiye'nin AB'ne tam üyelik hedefinin gerçekleştirebilmesi açısından da tamamlayıcı bir rol oynayacaktır.

148 milyonluk nüfusu ile dünyanın en önemli pazarları arasında yer alan Rusya Federasyonu'nun toplam ithalatı içerisinde, Türkiye ihracatının, son yıllarda gözlenen olumlu gelişmelerine rağmen, ancak yaklaşık % 2'lik bir paya sahip olması, coğrafi yakınlığın ticaret üzerindeki olumlu etkileri de dikkate alındığında, iki ülke arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilerin daha da geliştirilmesi zarureti açıkça ortaya çıkarmaktadır.⁶² Batı ülkelerinden farklı olarak, her gelir grubundan geniş bir nüfus yapısına sahip olan Rusya Federasyonu'nun tüketim talebi de, anılan gelir farklılıklarına paralel olarak çok geniş bir ürün yelpazesini kapsamaktadır. Söz konusu durum, diğer pazarlarda ihracat imkânı sınırlı olan Türk malları açısından da büyük bir potansiyel yaratmaktadır. Bu itibarla, her gelir düzeyine hitap edebilecek geniş bir ürün yelpazeyle ve gelişmiş Moskova bölgesiyle sınırlı kalmayarak, zengin doğal kaynakları ve sanayi potansiyeli bulunan Tataristan, Dağıstan, Başkırdistan gibi otonom cumhuriyetler de dahil olmak üzere, tüm bölgeleri kapsayacak şekilde Rus pazarına, direkt ihracatın yanı sıra, bölgede kurulacak depo-antrepo-mağaza gibi dağıtım kanalları vasıtasıyla doğrudan tüketiciye hitap edecek şekilde yönelinmesi hem Türkiye sanayinin geliştirilmesi, hem de Türk ihracatının arttırılması açısından büyük önem arz etmektedir.

Türk firmalarının yurtdışında mağaza açmalarına ilişkin projelerinin finansmanı amacıyla Eximbank tarafından, 1996 yılında uygulamaya konulan orta vadeli kredi programı çerçevesinde, Rusya Federasyonu'nda açılacak mağazaların finansmanına öncelik verilmesi ve bu kapsamda Moskova' da toplam 18 bin m²'lik bir alana inşa edilmesi planlanan bir mağaza için Eximbank tarafından 7.5 milyon dolar, toptancı hali projesi için ise 5 milyon dolar olmak üzere toplam 12.5 milyon dolarlık kredi tahsis edilmesi, anılan pazarda Türk mallarının yer edinebilmesi açısından çok

⁶² Porter, s.20.

önemli bir adım olarak nitelendirilmelidir.

Daha önce de belirtildiği gibi bavul ticareti, iki ülke arasındaki ticari ilişkilerde çok önemli bir yer tutmaktadır. Son yıllarda hızla artmakta olan bavul ticaretinin sağladığı, başta döviz geliri olmak üzere Türk ekonomisine önemli ölçüde katkıda bulunduğu bir gerçektir. Bavul ticareti sayesinde, bugüne kadar ihraç konusu olmayan Türk malları için ihraç potansiyeli yaratılmış ve küçük esnaf ve sanayicilerin dış pazarlarla tanışmaları ve bu çerçevede kayıtlı ihracata yönelmeleri açısından da önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Ancak, bavul ticaretinin kayıt dışı olması itibarıyla, kayıtlı ekonomi aleyhine haksız rekabet yarattığı, kalite ve standart denetimine tabi olmaması nedeniyle de Türk malı imajını zedelediği gerçeği de göz ardı edilmemelidir. Ayrıca, Rusya Federasyonu da bavul ticaretinin, iç sanayi'yi olumsuz yönde etkilediğini, bütçe gelirlerinin önemli bir kalemini oluşturan gümrük vergisinde önemli bir gelir kaybına yol açtığını, söz konusu ticarete konu olan malların kalite ve standart denetimine tabi olmaması nedeniyle tüketiciye zarar verdiğini öne sürerek, bu ticaret şekline geçtiğimiz 2000 yılı Ağustos ayı başından itibaren değer ve ağırlık bazında kısıtlamalar getirmiştir.

Bu itibarla, anılan ticaretin yasal bir zemine oturtulması ve başta Rusya Federasyonu olmak üzere, bavul ticaretinin yöneldiği diğer tüm ülkelerde, alternatif pazarlama metodlarının geliştirilerek bu büyük potansiyelin dış ticarete aktif olarak yönlendirilmesi; Türk menşeli malların kalite ve standart denetiminin sağlanması, gelecekte büyük bir potansiyel arz edecek Rusya pazarında kaliteli Türk malı imajının yerleştirilmesi açısından çok büyük önem arz etmektedir. Bu çerçevede, 1999 yılı Aralık ayı içerisinde dönemin basbakanı Tansu Çiller ile Moskova Hükümeti Başkanı Yuri Lujkov arasında imzalanan niyet protokolü kapsamında, Moskova'da Türk ürünlerini tanıtmak ve doğrudan nihai tüketiciye sunmak amacıyla Türk Ticaret Merkezi kurulması çalışmalarına başlanması, kaliteli Türk malı imajının yaratılmasına yönelik atılmış çok önemli bir adım olarak nitelendirilmelidir.⁶³

⁶³ E. Prokushev, Ekonomika, Moskova, 2002, s.12.

Ayrıca, iki ülkenin farklı üretim yapılarına sahip olmaları da, her iki ülke açısından büyük bir potansiyel yaratmaktadır. Zengin doğal kaynaklara ve Türkiye’den farklı bir sanayiye sahip olan Rusya Federasyonu ile ticari ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi, ekonomilerinin tamamlayıcı yapıları dikkate alındığında, her iki ülkenin çıkarlarına olduğu kadar bölgenin ekonomik kalkınmasına ve hatta bölgede siyasi istikrarın sağlanmasına da hizmet etmiş olacaktır.

Hâlihazırda, bölgede yaşanan üretim eksikliği, esas itibariyle ithalatla karşılanmakla birlikte, orta vadede sanayinin geliştirilmesine yönelik olarak alınan tedbirler çerçevesinde, sadece Rusya Federasyonu’nda değil BDT ülkelerinin tümünde, korumacı tedbirlerin gündeme gelmesi kaçınılmazdır. Bu itibarla Türk firmalarının, anılan bölgelerde yerel sermaye ile ortak yatırıma yönelmeleri konusunda girişimde bulunmaları ve söz konusu girişimlerin devlet tarafından da desteklenmesi orta ve uzun vadede Türkiye’ye ekonomik açıdan büyük faydalar sağlayacaktır.⁶⁴ Hâlihazırda, gerek siyasi gerekse ticari açıdan oldukça riskli bir ülke olarak nitelendiren, ancak reformların tamamlanması ile birlikte çok büyük bir potansiyel arz edecek olan Rusya Federasyonu’nda, ortak yatırım imkânlarının geliştirilmesine yönelik olarak alınacak tedbirler, ülkemizin anılan potansiyelden azami ölçüde yararlanması açısından çok büyük bir önem arz etmektedir.

Bu çerçevede, Türk müteahhitleri de dâhil olmak üzere, Türkiye yatırımcılarının, özellikle Rusya Federasyonu ve BDT ülkelerinde gerçekleştirecekleri yatırımlara uzun vadeli kredi, sigorta ve garanti desteği sağlayacak "Dış Yatırımlar Kredi Garanti ve Sigorta Kurumu"nın oluşturulması, anılan ülkelerdeki yatırımlarının arttırılması ve dolayısıyla hızla artmakta olan tüketim talebinin, Türk firmalarınca karşılanması imkanını yaratacak ve Türkiye’nin söz konusu pazarda sağlam bir yer edinmesinde önemli bir rol oynayacaktır.⁶⁵

Türk girişimcilerinin, Rusya Federasyonu’ndaki yatırımları kadar, üzerinde önemle durulması gereken diğer bir husus ise, kalifiye insan gücüne sahip ve enerji de dahil olmak üzere kimya sanayi, demiryolu elektrifikasyonu, metro inşası gibi yüksek

⁶⁴ Prokushev, s.12.

⁶⁵ Prokushev, s.12.

teknoloji içeren belirli konularda uzmanlaşmış bulunan Rus firmaları ile Türkiye’de ortak yatırım imkanlarının geliştirilmesidir. Bu vesileyle Türk sanayii, Rusya’da mevcut yetişmiş işgücü potansiyelinden yararlanma imkânına kavuşturulmuş olacaktır.

Bu noktada, Doğal Gaz Anlaşmasına tekrar değinmek istiyoruz. 1987 yılından başlayarak 25 yıl süreyle Türkiye’ye doğal gaz sevkiyatını garanti altına alan Doğal Gaz Anlaşması, yukarıda da ifade edildiği gibi, bir taraftan yıllık olarak öngörülen 5-6 milyar m³ doğal gaz sevkiyatı, diğer taraftan doğal gaz bedelinin karşılığında Türk menşeli malların, Rusya Federasyonu’na ihracatına ilişkin hükümleri vasıtasıyla iki ülke arasında yarattığı ek ticaret imkânı ile ikili ticari ilişkilerin önemli bir boyutunu teşkil etmektedir.⁶⁶ Buna ilave olarak, Türk sanayinde ve meskenlerde günden güne yaygınlaşan doğal gaz kullanımı ve gittikçe artan enerji ihtiyacı dikkate alındığında, doğal gaz miktarının arttırılmasına yönelik son dönemde başlatılan çalışmaların da bir an önce sonuçlandırılması hayati bir önem taşımaktadır.

Yıllık 5 milyar dolar turizm geliri ile önemli bir turizm ülkesi haline gelen Türkiye, özellikle son yıllarda Rus vatandaşlarından da büyük bir ilgi görmektedir. Serbest piyasa ekonomisine geçiş süreci ile birlikte, son yıllarda ortaya çıkan varlıklı Rus kesiminin, tatillerini yurtdışında değerlendirmeye başlaması ve gittikleri ülkeler için yüksek tüketim talepleri ile önemli bir gelir kaynağı oluşturması, bu ülke vatandaşlarını sadece Türkiye açısından değil, diğer ülkeler açısından da hedef kitle haline getirmiştir.⁶⁷ Bu itibarla, söz konusu hedef kitleye yönelik olarak etkin bir tanıtım programı düzenlenerek, anılan ülke vatandaşlarının tatillerini Türkiye’de değerlendirmeleri imkânının yaratılması halinde, kültürel ilişkilerin yanı sıra ticari ilişkilerde de önemli gelişmeler kaydedilebilmesi için imkan yaratılmış olacaktır. Ortak turizm ve havayolu şirketlerinin kurulması da iki ülke arasındaki turizm faaliyetlerinin geliştirilmesinde büyük rol oynayacaktır.

Ayrıca, Rusya’da yaşanan ekonomik gelişmeler çerçevesinde son yıllarda hızla artan hizmet sektörü talebi, Türk firmaları açısından büyük bir potansiyel yaratmaktadır. Bu potansiyelin azami ölçüde değerlendirilebilmesi, özellikle ülkenin geneline yaygın

⁶⁶ Prokushev, s.12.

⁶⁷ V. Fomichev, *Mejdunarodnaya Torgovlya*, Moskova, 2002, s.22.

bir şekilde hizmet verebilecek ve artan tüketim eğiliminden doğrudan etkilenen otelcilik, fastfood zincirleri, süpermarketler, benzin istasyonu, otomobil bakım ve onarım servisleri gibi konularda ortak yatırımlar ile mümkün olabilecektir.

Daha önce de belirtildiği gibi tarım ürünleri ithalatı, Rusya'nın toplam ithalatının önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Bu itibarla, Rusya'nın tarım ürünleri ihtiyacının, başta yaş meyve ve sebze olmak üzere, tarım ürünleri ve gıda sanayinde büyük bir potansiyele sahip olan Türk firmalarınca gerek ortak yatırım, gerekse ihracat yoluyla karşılanması, ikili ticari ilişkilerin bu alanda da geliştirilmesi açısından büyük önem arz etmektedir.

Bilindiği gibi, müteahhitlik hizmetleri, iki ülke arasındaki ticari ilişkilerde önemli bir yer tutmaktadır. Türk müteahhitleri, bugüne kadar başta Rusya Federasyonu olmak üzere, diğer BDT ülkelerinde üstlenmiş oldukları projeleri başarıyla tamamlayarak, pazarda kendilerini kabul ettirmişlerdir. Önemli bir ticari ve politik risk unsuru ihtiva eden bu ülkeler grubuna yönelik müteahhitlik hizmetlerinin daha da geliştirilebilmesi, söz konusu riskleri kapsayacak geniş kapsamlı garanti ve sigorta programlarının oluşturulmasına bağlıdır.

Diğer taraftan, zengin doğal kaynaklarıyla dünyanın en önemli stratejik merkezlerinden biri konumunda bulunan Rusya Federasyonu, 49 trilyon metre küp civarında olduğu tahmin edilen doğal gaz kaynaklarıyla, toplam dünya rezervlerinin % 35'ini elinde bulundurmakta, aynı zamanda petrol rezervlerinde de Suudi Arabistan ve ABD'nin ardından üçüncü sırayı almaktadır. Ayrıca, Sibiry ve Ural dağları gibi belirli bölgelerinde önemli doğal kaynaklara sahip olan Rusya, dünyanın önemli bir altın, demir, bakır ve nikel üreticisi konumundadır. Böylesi zengin doğal kaynaklara sahip olmasına rağmen, pazarlama alanındaki deneyimsizlikleri nedeniyle, bu kaynaklarını dünya piyasalarına yeterli düzeyde arz edemeyen Rusya Federasyonu ve diğer BDT ülkelerinin doğal zenginliklerinin pazarlanmasında, uluslararası piyasalardan elde ettikleri kazançlarının ve dolayısıyla ülkemiz döviz gelirlerinin arttırılmasında önemli bir rol oynayabilecektir.

Diğer taraftan, iki ülkeyi birbirine bağlayan diğer önemli bir gelişme ise, 1992 yılında Türkiye öncülüğünde, İstanbul Deklarasyonu ile hayata geçirilen Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ) projesidir. Türkiye, Yunanistan, Rusya Federasyonu, Ukrayna, Moldova, Arnavutluk, Azerbaycan, Bulgaristan, Romanya, Ermenistan ve Gürcistan'ın üye olduğu KEİ projesi çerçevesinde, üye ülkeler arasında ekonomik ve ticari ilişkilerin geliştirilmesi suretiyle, bölge ülkelerinin potansiyelinin en iyi şekilde değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.⁶⁸ Rusya Federasyonu'nun, KEİ üyesi eski SSCB ülkeleri ile olan yakın siyasi ve ticari ilişkileri dikkate alındığında, Rusya Federasyonu ile geliştirilecek iyi ilişkiler, KEİ'nin kuruluş amaçlarının gerçekleştirilmesinde de önemli bir rol oynayacaktır.⁶⁹

Yukarıda kısaca yapılan değerlendirmeden de görüleceği üzere, Rusya Federasyonunun, zengin doğal kaynakları, kalifiye insan potansiyeli, henüz ticari açıdan tam olarak değerlendirilemeyen teknolojisi, Türkiye ile tamamlayıcı üretim yapısı, BDT ve özellikle de Orta Asya Cumhuriyetlerindeki ortak çıkarları ve her şeyden önce Türkiye ile olan tarihi ve coğrafi yakınlığı, Türkiye için büyük önem taşımaktadır.⁷⁰ Bu itibarla, gerek siyasi gerekse makro ekonomik istikrarın sağlanması ile birlikte önümüzdeki yıllarda çok önemli politik ve ekonomik güç haline gelecek Rusya Federasyonu ile ticari ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi, Türkiye açısından olduğu kadar bölgede siyasi ve ekonomik istikrarın sağlanması açısından da çok büyük önem arz etmektedir. Bu ilişkilerin geliştirilmesinde, iki ülke işadamlarına yıllardan beri en geniş anlamda bir araya gelme fırsatı sağlayan, Türk-Rus İşkonseyi çerçevesinde yapılan çalışmalar, çok büyük bir rol oynayacaktır.

İki ülke arasındaki siyasi, ekonomik ve ticari ilişkilerin geliştirilmesi neticesinde;

- İki ülke arasındaki dış ticaret hacmi, gerçek potansiyelini yansıtacak bir seviyeye ulaşacaktır.
- Türkiye ihracatının artırılması ile birlikte, Türk ihracatında mal

⁶⁸ Fomichev, s.22.

⁶⁹ Fomichev, s.22.

⁷⁰ Fomichev, s.22.

çeşitlenmesi sağlanacak ve bugüne kadar ihraç imkânına sahip olmayan mallar için ihracat potansiyeli yaratılacaktır.

– Türkiye’de artan enerji ihtiyacının önemli bir kısmının Rusya’dan karşılanması suretiyle, kısa vadede enerji darboğazının giderilmesi, uzun vadede ise ucuz, temiz ve istikrarlı bir kaynak sağlanması yönünde önemli bir adım atılmış olacaktır.

– 1980’li yıllarda Irak ve Libya ile başlayan ve 1990’lı yıllarda eski SSCB ülkelerinde üstlenilen faaliyetlerle, artan bir hacme ulaşan taahhüt sektörünün daha da geliştirilmesi imkânı yaratılacaktır.

– İki ülke arasında artan turizm yoluyla, kültürel ilişkilerde de önemli gelişmeler kaydedilecek ve Türkiye döviz gelirlerinde önemli bir artış gerçekleşecektir.

– Rusya Federasyonu başta olmak üzere diğer BDT ülkelerinin, zengin doğal kaynaklarının uluslararası piyasalara pazarlanmasında, Türk firmalarının devreye girmesi imkânı yaratılacaktır.

– Türk sanayinin, özellikle yüksek teknoloji ihtiva eden alanlarda ihtiyacı olan kalifiye işgücünün, Rusya’nın yetişmiş insan kaynaklarından karşılaması imkânı doğacaktır.

– Türk firmalarının, Rusya Federasyonunda ortak yatırıma yönelmeleri, Türk sanayinin uluslararası piyasalara üretim bazında açılarak, firma bazında globalleşme sürecine aktif olarak katılımlarını sağlayacaktır. Bu çerçevede, özellikle deri işleme, elektrik-elektronik, işlenmiş gıda, tarım makineleri gibi Türkiye’nin büyük potansiyele sahip olduğu alanlarda ortak yatırımlara yönelinmesi, Türk firmalarının Rusya pazarında yerlerini sağlamlaştırabilmeleri ve Rusya’daki büyük potansiyelin değerlendirilebilmesi açısından büyük bir rol oynayacaktır.

– Rus firmaları ile özellikle ulaşım gibi Türkiye’de eksikliği hissedilen altyapı yatırımlarında, ortak projelere girişilmesi imkanı yaratılacaktır.

Sonuç olarak, yukarıdaki değerlendirmeden de anlaşılacağı üzere, iki ülke arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilerin geliştirilerek, ticaret hacminin 15 milyar dolar, ortak yatırım hacminin ise 20 milyar dolar seviyelerine çıkarılması, iki ülke ekonomisine sadece makro bazda değil mikro bazda da büyük katkılar sağlayacaktır. Bu hedeflerin gerçekleştirilmesinde, bugüne kadar ikili ticari ilişkilerinin geliştirilmesinde özverili çalışmalarıyla çok önemli bir görev ifade eden Türk ve Rus işadamlarına çok daha büyük bir sorumluluk düşmektedir.

3.2. ANLAŞMALAR⁷¹

– Türkiye ile Rusya Federasyonu arasındaki ekonomik ilişkiler esas olarak, 8.10.1937 tarihli Ticaret ve Seyrisefain Anlaşması ile 25.02.1991 tarihli Ticari ve Ekonomik İşbirliğine Dair Anlaşma çerçevesinde yürütülmektedir.

– 20.05.1982 tarihli ‘Serbest Dövizle Ödemelere Geçişe Dair Protokol, iki ülke arasındaki ticarete yeni bir nitelik kazandırmıştır.

– 17.09.1984 tarihli Doğal Gaz Anlaşması. Bu anlaşma çerçevesinde 1987 yılından itibaren, 25 yıl süreyle SSCB’inden serbest döviz karşılığında doğal gaz alımı başlamış ve Sovyet tarafı buradan kazandığı dövizin %70’ini Türkiye’den mal almak için kullanmayı taahhüt etmiştir. Anlaşma iki ülke ticaretinde gerçek bir dönüm noktasıdır.

– İki ülke arasındaki 15.12.1997 tarihinde imzalanan, Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması, Türk Parlamentosunda onaylandığı halde, Rusya Parlamentosu alt organı Duma tarafından henüz onaylanmamıştır. Anlaşmanın biran önce Duma tarafından onaylanarak yürürlüğe girmesi, ekonomik ilişkilerin gelişmesinde önemli rol oynayacaktır.

– İki ülke arasında 15.12.1997 tarihinde imzalanan, Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunmasına İlişkin Anlaşmada henüz yürürlüğe girmemiştir. Bu anlaşmanın da bir an önce iki ülkenin parlamentolarının onayından geçerek yürürlüğe girmesi ilişkilerimizin gelişimi açısından zorunludur.

⁷¹ I. Spiridinov, Mirovaya Ekonomika, Moskova, 1999, s.8.

– 15.12.1 997 tarihinde imzalanan ‘Enerji İşbirliği Genel Çerçeve Anlaşması’ iki ülkenin enerji alanında yapmakta olduğu ve yapacağı büyük potansiyele sahip işbirliğinin, genel çerçevesini oluşturmaktadır.

– İki ülke arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilerin uzun vadeli ve kapsamlı bir şekilde ele alındığı belgeler olarak, 7.11.1997 tarihinde imzalanan ‘Türkiye-Rusya Federasyonu Hükümetler arası Karma Ekonomik Komisyonu (KEK), III. Dönem Protokolü’ ile 15.12.1997 tarihinde imzalanan ‘Ticari, Ekonomik, Sınai ve Bilimsel-Teknik İşbirliğinin Geliştirilmesi Hakkında Uzun Vadeli Program’ zikredilebilir.

3.3. DIŞ TİCARET

Rusya Federasyonu ile Türkiye arasında ki dış ticaretin, yıllar itibarıyla seyrini aşağıdaki tablodan izlemekteyiz.

Tablo 10: Türkiye-Rusya Dış Ticareti (Milyon \$)

Yıllar	İhracat	% Değişme	İthalat	% Değişme	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı %	Denge	Hacim
1992	438,4	-	1,40,4	-	42.1	-602,0	1,478,8
1993	499,0	13.8	1,542,4	48.2	32.3	-1,043,4	2,041,4
1994	820,1	64.3	1,045,4	-32.2	78.4	-225,3	1,865,5
1995	1,238,2	51.0	2,082,4	99.2	59.5	-844,2	3,320,6
1996	1,493,7	20.6	1,900,2	-8.7	78.6	-406,5	3,393,9
1997	2,056,5	37.7	2,174,3	14.4	94.6	-117,8	4,230,8
1998	1,347,5	-34.4	2,155,0	-0.9	62.5	-805,5	3,502,5
1998/I ^a	841,4	-	1,076,0	-	78.2	-234,6	1,917,4
1999/ ^a	247,7	-70.6	952,4	-11.5	26.0	-704,7	1,200,1

a) Yılın İlk Yarı

Kaynak: DİE

Görüldüğü gibi Rusya'ya Türk ihracatı 1993-97 döneminde hızla artarak, Türkiye aleyhine olan ticaret dengesinin iyileşmesini sağlamış, ancak bu olumlu gelişme, Ağustos 1998 Rusya krizi ile tersine çevrilmiştir. Rusya krizi, bu ülkeye Türkiye ihracatının, 1998 de % 34.4, bu yılın ilk yarısında ise %70.6 azalmasına sebep olmuştur.⁷² Ancak kriz, Rusya'dan Türkiye'nin yapmış olduğu ithalatı aynı oranda etkilemediği için Türkiye aleyhine büyük bir dış ticaret açığı meydana getirmiştir. İki ülke arasındaki dış ticaret hacminin, 4.2 milyar dolar ile en yüksek noktaya ulaştığı 1997 yılı, aynı zamanda Rusya ekonomisinin ilk kez pozitif büyüme (%0.8) yaşadığı bir yıldır.

Tablo 11: Türkiye ve Rusya Arasındaki Dış Ticaret Payları

	Türkiye'nin Dış Ticaretinde Rusya'nın Payı (%)		Rusya'nın Dış Ticaretinde Türkiye'nin Payı (%)	
	İhracatımızdaki Payı	İthalatımızdaki Payı	İhracatındaki Payımız	İthalatındaki Payımız
1994	5.24 (6) *	4.50 (7)*	1.5	1.6
1995	5.74 (4)	5.83 (4)	2.6	2.0
1996	6.42 (3)	4.35 (6)	2.1	2.2
1997	7.83 (2)	4.48 (6)	2.5	2.8
1998	5.00 (5)	4.69 (6)	2.9	2.3
1999/1**	2.00 (10)	5.23 (6)	2.9	1.3

* Ticaret yaptığımız ülkeler arasında sıra no'su

** İlk yarıyıl

Kaynak: DİE ve RF DİK

⁷² Spiridinov, s.8.

Tablo 12’den görüleceği üzere, Türkiye ithalatı içinde Rusya’nın yeri, %4-5 düzeyinde istikrarlı bir durum göstermiştir. Türk ihracatındaki yeri ise, 1998 Rusya krizi öncesinde devamlı artarak %7.83’e çıkmış, ancak krizden sonra hızla küçülmüş, %2 düzeyine düşmüştür. Rusya Federasyonu, 1996’da 3., 1997’de ise 2. en büyük Türkiye ihracat pazarı olmuştur. Türkiye’nin Rusya’nın dış ticaretinde işgal ettiği yer, % 2-3 düzeyinde olup, Rusya’nın Türkiye dış ticaretinde işgal ettiği yerin yarısı kadardır.⁷³ Özellikle krizden sonra, bu yılın ilk yarısında, Rusya’nın ithalatında ki Türkiye’nin payının yarı yarıya azalması, başka bir ifadeyle bu ülkeye Türkiye ihracatının %70.6 düşmesi üzerinde düşünülecek önemli bir konudur.

Tablo 12: Türkiye-Rusya Ticaretinin Mal Gruplarına Göre Yapısı (%)

İhracat	1996	1997	1998	İthalat	1996	1997	1998
Giyim Eşyası	7.9	32.9	7.7	Mineral Yakıt	46.4	1.5	6.0
Ayakkabı	4.4	5.7	6.7	Demir-Çelik	18.3	6.8	7.2
Hububat, un Ürün	6.5	6.8	5.9	Yağlı Tohumlar	7.3	2.8	4.0
Plastikler	5.6	4.6	5.2	Kağıt, karton, ağaç, ahşap	5.5	2.8	3.9
Sabunlar	4.5	4.6	5.1	Ür.	3.4	2.6	3.4
Elektrikli Mak.	5.1	3.8	3.5	Gübreler	3.0	2.3	3.7
Şeker ve şeker ür.	4.7	e.e.	3.1	Alüminyum	2.1	3.4	5.0
Otomotiv ve yan san.	7.8	4.7	e.e.	Plastikler	1.8	1.8	1.7
Diğer	33.5	36.9	42.8	Çinko ve ürün	e.e.	2.0	2.1
Toplam	100.0	100.0	100.0	Bakır ve Ürün	e.e.	1.9	2.1
				Diğer	12.2	12.1	10.9
				Toplam	100.0	100.0	100.0

Kaynak: DİE

⁷³ Spiridinov, s.8.

Tablo 13'den izleneceği üzere Rusya'ya Türk ihracatını, 2/3 ü giyim- ayakkabı, gıda, kimyasal ürünler, elektrikli makineler ve otomotiv sektörü malları oluşturmaktadır. Türkiye ithalatının ise % 90'ını enerji hammaddeleri, siyah ve renkli metaller ile ağaç ürünleri, yağlı tohumlar, kağıt-karton ve gübreler meydana getirmektedir.⁷⁴

3.3.1. Bavul Ticareti

Aşağıdaki Tablodan görüldüğü üzere, Türkiye'nin bavul ticareti yolu ile yaptığı ihracat, hem 1997'de hem de Rusya krizi sonrasında 1998 ve 1999 (ilk 4 ay) da büyük düşüşler göstermiş, 9 milyar dolar düzeyinden 1,5-2 milyar dolara gerilemiştir.⁷⁵ Oysa, Tablodan izleneceği üzere, Rusya'nın toplam bavul ticareti ithalatı, 1997'de bir miktar azalmış olmakla beraber, kriz yılı 1998 de düşmemiş, tersine %5.4 de artmıştır.⁷⁶ Demek ki Rus alıcılar, Türkiye pazarını terk etmiş, başka pazarlara örneğin, Çin'e yönelmiştir. Bavul ticaretinin yeniden canlandırılması için, bu olgunun ayrıntılı olarak analiz edilmesi ve Türkiye'nin pazar kaybının gerçek nedenlerinin ortaya çıkarılması gerekmektedir.

⁷⁴ Porter, s.20.

⁷⁵ Porter, s.20.

⁷⁶ Murat Tan, Ateş Yayınevi, Rusya Pazarı, 2002, s.75.

Tablo 13: Türkiye ve Rusya’nın Bavul Ticareti

	Türkiye’nin Toplam Bavul Ticareti Gelir*		Rusya’nın Tüm Ülkelerden Toplam Bavul Ticaret İthalatı	
	Milyon \$	%Değişme	Milyon \$	%Değişme
1996	8,842		16,100	
1997	5,849	-33.8	14,700	-8.6
1998	3,060	-47.6	15,500**	5.4
Ocak-Nisan				
1998	1,489			
1999	598	-59.8		

TC Merkez Bankası Tahmini

** Geçici Tahmin. Kaynak: RF Devlet İstatistik Komitesi.

3.3.2. Turizm

1991-94 döneminde, BDT ülkelerinden Türkiye’ye gelen turistler, daha çok alış veriş amacıyla gelmekteydiler.⁷⁷ Ancak bu yıllardan sonra, giderek dinlenmek için gelenler daha ağır basmaya başladı. Türkiye’ye BDT ülkelerinden gelen turist sayılarını, yıllar itibariyle aşağıdaki Tablo 15’den izlemekteyiz.

⁷⁷ Tan, s.75.

Tablo 14: Türkiye’ye BDT Ülkelerinden Gelen Turist Sayısı

BDT Ülkelerinden Gelen Toplam içindeki % Yıllık Artış Oranı

Yıllar	Kişi	Payı	
1995	1,356,735	17.6	-5.1
1996	1,582,423	18.4	16.6
1997	1,513,566	15.6	-4.3
1998	1,311,357	13.4	-13.4
1998 (8ay)	980,167	15.4	-
1999 (8ay)	715,164	14.2	-27.0

Kaynak: DİE

Görüldüğü gibi, Türkiye’ye giriş yapan turistler içinde BDT ülkelerinin payı, 1995-96 döneminde % 17-18 ile en yüksek düzeye ulaşmış, sonra azalarak % 14-15 seviyesine oturmuştur. Ağustos 1998’de, Rusya krizinin etkisi ve genel olarak turizm bakımından kötü bir yıl olması dolayısıyla, 1999’un ilk sekiz ayında BDT ülkelerinden gelen turistlerin sayısında %27’lik bir azalma gözlenmiştir.⁷⁸ Ancak BDT ülkelerinden Türkiye’ye gelen turist sayısı, krizden çok önce 1997 yılından itibaren azalma eğilimine girmiştir. Dolayısıyla, krizden bağımsız olarak bu gerilemenin nedenlerinin araştırılması ve turizm alanında Türk-Rus işbirliğinin daha da geliştirilmesi için gerekli önlemlerin alınması zorunludur.

Ocak-Ağustos 1999 döneminde, BDT ülkelerinden gelen 715,164 turistin, 298,745’i (%41.8’i) Rusya Federasyonu’ndan gelen turistlerdir. Bu yılın ilk 8 aylık verilerine göre, Rusya Federasyonu; Almanya, İngiltere ve Romanya’nın ardından Türkiye’ye en çok turist gönderen dördüncü ülke olmaktadır.⁷⁹ Öte yandan Türkiye, 1996-97 yıllarından itibaren Rus vatandaşlarının en çok tercih ettikleri ülke olmuştur. 1997’de yurt dışına çıkan 7,771 milyon Rus turistin, % 13.5’i Türkiye’ye gelmiştir.⁸⁰ Bunda vize kolaylığı, yakınlık, ucuzluk, iklim ve denizgüzelliği etkili olmuştur.

⁷⁸ Tan, s.75.

⁷⁹ Tan, s.75.

⁸⁰ Tan, s.75.

3.3.3. Müteahhitlik Hizmetleri

Türk inşaat firmaları'nın Rusya pazarına girişleri, Sovyetler Birliği dönemi'nin son yıllarına rastlar. 1984'de Doğal Gaz Anlaşmasının imzalanmasıyla birlikte ortaya çıkan finansman olanakları, 1987'den itibaren Türk firmalarının, bu pazarda ilk ilerini almalarında etkili olmuştur. Daha sonra 1990'ların balarında alınan iler, hızla artmaya balamı ve 1993-95 döneminde Alman kredisi ile finanse edilen asker konutları projelerinde en yüksek düzeye çıkmıştır. Moskova'da Türkiye Ticaret Müşavirliği'nin, aşağıdaki Tablo 15'da yer alan verilerine göre, 1999 Temmuz'a kadar inşaat firması, toplam kontrat tutarı 9.6 milyar dolara ulaşan 570 projenin yapımını üstlenmiştir.⁸¹

Tablo 15: Türk Müteahhitlik Firmaları Tarafından Rusya Federasyonu'nda Yapımı stlenilen İler (Milyon \$)

	Kontrat Tutarı	Proje Sayısı	İçi Sayısı	Firma Sayısı
1992 ve öncesi	3,538	97	50,040	28
1993	671	33	30,740	23
1994	1,055	91	35,835	41
1995	1,674	124	48,230	66
1996	717	56	23,317	42
1997	1,126	80	23,677	36
1998	732	75	19,284	32
1999	97	14	3,570	10
(Temmuz)				
TOPLAM	9,610	570	234,693	143

Kaynak: TC Moskova Büyükelçiliği, Ticaret Müşavirliği.

⁸¹ V. Mostovoy, Rosiya i Turchiya: Ekonomicheskie Otnosheniya, Moskova, 2000, s.10.

Bu 570 projenin, 22 adedi 100 milyon doların üzerinde, 374 adedi 10 milyon dolardan küçük kontratlardır. Geri kalan 174 proje, 10-100 milyon dolar arasında değişmektedir.⁸²

Türkiye Mütahhitler Birliği verilerine göre ise, Uluslararası Mütahhitler Birliği üyesi Türk firmaları Rusya Federasyonu'nda, 1998 sonu itibariyle, toplam bedeli 6,125 milyon dolar olan 236 proje almış ve bu işlerin 4,513 milyon dolarlık kısmını (%73.6) tamamlamışlardır. Geri kalan 1,612 milyon dolarlık kısmı da (%26.4) halen devam etmektedir.⁸³

Ağustos 1998 Rusya krizi, tüm ekonomik ve ticari ilişkileri olduğu gibi Türk firmalarının, Rusya'daki inşaat faaliyetlerini de çok büyük ölçüde etkilemiştir. Krizden sonra Rusya'da halkın reel gelirin hızla düşmesi, konut satışlarını düşürmüş, yabancı firmaların ülkeyi terk etmesi ve genel olarak iş hayatının durması ofis ihtiyacını ortadan kaldırmış, bankalar inşaat projelerini durdurmuşlardır.

3.4. TÜRK FİRMALARININ RUSYA FEDERASYONU'NDAKİ YATIRIMLARI

58 adet Türk firma ve bankasının, Rusya Federasyonu'na, yatırım yapmak üzere bugüne kadar 135,6 milyon dolar transfer ettiği resmi makamlarca açıklanmaktadır. Ancak Türk firmalarının bu yatırımların bir kısmını, dış kredi ile finanse ettikleri için bu rakam fiili durumu yansıtmaktan uzaktır. Türk firmalarının, Rusya'daki 350-400 milyon doları bulan yatırımları arasında ciddi büyüklüğe sahip olanları şunlardır.⁸⁴

3.4.1. Ramstore Büyük Alış Veriş Merkezleri Zinciri

Koç ve Enka Gruplarının, ortak yatırımı olan Ramstore hipermarketler zinciri, halen her biri 20,000 m² kapalı alana sahip ve toplam olarak 80 milyon dolar harcanarak inşa edilen iki alışveriş merkezinden oluşmaktadır. Ancak halen inşaatı süren, her biri 2,000 m² kapalı alana sahip iki yeni alışveriş merkezi daha, Kasım 1999'da zincire eklenmiştir. Bu iki yatırımın toplam tutarı ise, 5 milyon dolardır. 2000 yılında

⁸² Mostovoy, s.10.

⁸³ Mostovoy, s.10.

⁸⁴ Mostovoy, s.10.

Ramstore'lara, 45 milyon dolarlık bir yatırımla gerçekleştirilmiş olan 30,000 m² kapalı alana sahip yeni bir hipermarket eklenmiştir. Yüzde yüz Türk yatırımı olan Ramstore zinciri, şimdilik yatırımlarını Moskova ile sınırlı tutmaktadır. Ramstore'un satış stratejisi, Rusya'nın çeşitli bölgelerinden ucuz ve kaliteli malların bulunarak, bunların Moskova tüketicisine pazarlanması ilkesine dayanmaktadır. Cironun yarısından çoğunu Rus malları, %5 kadarını Türk malları, geri kalan %40 kadarını da Avrupa ağırlıklı ithal malları oluşturmaktadır.

3.4.2. Trekhgorny (Chelyabinsk) Telekomünikasyon Ürünleri Fabrikası

Netaş'ın 1995'de RF Atom Enerji Bakanlığına bağlı İMWP (Instruments Making Works Plant) Şirketi ve Chelyabinsk Şehir İdaresi ile birlikte kurduğu Rontelekom ortak şirketi telefon santralleri, abone kartları, santral kartları ve diğer yazılım ağırlıklı haberleşme ürünleri üretecektir. Mevcut tesislerde, halen belli tip otomatik santral üretimi yapılmaktadır. Türk Eximbank'ın, 44 milyon dolar tutarındaki yatırım kredisi ile finansmanı sağlanan ikinci faiz yatırımlarının 2005 yılı sonunda bitirilmesi planlanmaktadır.⁸⁵

3.4.3 Anadolu Endüstri Holding'in Yatırımları

Anadolu Grubu, Rusya Federasyonunda imalat sektöründe en çok yatırım yapan Türk firmasıdır. Grubun Rusya'daki yatırımları, 40 milyon dolarlık bir yatırımla 1996 yılında tamamlanan Rostov'daki Coca-Cola fabrikası, Moskova'da Mayıs 1999'da üretime başlayan, 77,4 milyon dolara malolan bira ve 13 milyon dolara malolan malt fabrikalarından oluşmaktadır. Coca-Cola üretimi yapan yerel firma Efes Sınai Yatırım Holding A.S.'de, özel bir Rus firmasının ufak (%10'dan az) hissesi vardır.⁸⁶ Bira üretiminden sorumlu ZAO Knyaz Rurik Efes Brewery ve malt üretimini gerçekleştiren OAO Knyaz Rurik firmalarında, Moskova Belediyesi'nin de hissesi bulunmaktadır. Kurulan fabrika kapasite açısından, Rusya'daki en büyük bira fabrikalarından birisidir. Fabrikalarda üst düzey Türk yöneticilerin dışında tüm çalışanlar yerel personeldir.

⁸⁵ Mostovoy, s.10.

⁸⁶ Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, 2002.

3.4.4. Vosstanya İş Merkezi

Türk firmalarının Moskova Belediyesi ile ortak yürüttüğü başka bir büyük proje de, Vosstanya iş merkezi projesidir. Değişik alışveriş merkezleri, eğlence yerleri, dinlenme ve spor üniteleri ve ofis alanları ihtiva edecek olan kompleks, 73,000 m² kapalı alana sahiptir. Entes, Moskova Belediyesi ve Novinsky Bulvar adlı Rus firmasının oluşturduğu ortaklık tarafından gerçekleştirilmiştir.⁸⁷ Toplam yatırım tutarı 101,5 milyon dolar olan bu proje, Türk Eximbank'ın Rusya Federasyonu'na açtığı 350 milyon dolarlık yatırım kredisinden yararlanan projelerden birisidir.

3.4.5. Türk Ticaret Merkezi

18 Aralık 1996 tarihinde, Başbakan Yardımcısı Tansu Çiller ile Moskova Belediye Başkanı Y. Lujkov arasında imzalanan Mutabakat Zabtına uygun olarak, Moskova'da Türk ihraç ürünlerinin sergileneceği ve toptan pazarlanacağı bir iş merkezinin kurulması projesi, Türkiye Ticaret Odaları ve Borsalar Birliği (TOBB) ve Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM) tarafından hayata geçirilmektedir. Bu amaçla kurulan TOBB-TİM Uluslararası Ticaret Merkezleri A.Ş., 16.6.1998 tarihinde Zamoskvorechie A.Ş. firması ile bir yatırım sözleşmesi imzalamıştır. 40 milyon dolara malolacak merkezin inşaatına başlanmıştır.⁸⁸

3.4.6. Bankacılık Faaliyetleri

Türk bankaları, yatırım yapma açısından Rusya pazarında Türk firmalarına kıyasla, baştan beri çok daha aktif olmuşlardır. Bugün Rusya'da yüzdeyüz yabancı sermayeli 21 banka vardır ve bunların üçü Türk Bankasıdır: Garanti Bank-Moscow, Finansbank-Moscow ve İktisat Bank-Moscow. Öte yandan, yabancıların %50 ve daha yukarı hisseye sahip olduğu Rus bankalarının sayısı 12 olup, bunların ikisi Türk bankalarına aittir: Yapı Kredi Bankası'nın Ruslarla ortak kurduğu Yapı Toko Bank ve Ziraat Bankası'nın ortak kuruluşu Russian Turkish Bank. Banka açma lisanslarının çok zor verildiği Rusya'da, bugün faaliyet gösteren 33 yabancı veya yabancı ortaklı

⁸⁷ Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, 2002.

⁸⁸ Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, 2002.

bankanın 5 tanesinin Türk bankalarına ait olması önemli bir başarıdır.⁸⁹

Hazine Müsteşarlığı kayıtlarına göre, Türk bankalarının Rusya Federasyonu'nda yatırım yapmak üzere Türkiye' den çıkardıkları sermaye miktarı 48 milyon dolardır.

3.4.7. Eximbank'ın 350 Milyon Dolarlık Yatırım Kredisi

Eximbank tarafından 13.07.1990 tarihinde Rusya Federasyonuna açılan 350 milyon dolarlık yatırım kredisinin kullanım esaslarına ilişkin Protokol, 15.12.1995 tarihinde imzalanmış, bunu takiben 1996-98 yıllarında Rus tarafı krediden yararlanacak projeleri belirlemiştir. 1996-98 arasında kredi anlaşması imzalanan projeler şunlardır: Vosstanya Otel ve İş Merkezi, Merkezi Klinik Hastanesi, Khakasiya Devlet Üniversitesi, Kochubeevsky Şeker Fabrikası, Moskova Hastane Restorasyonu, Trekhgomy Telekomünikasyon Araçları Üretim Fabrikası. Khakasiya Devlet Üniversitesi ve Kochubeevsky Şeker fabrikası hariç, bu 6 projenin diğer dördünde inşaat ve yatırım çalışmaları halen sürmektedir.⁹⁰

3.4.8. Mavi Akım Projesi

Rusya doğal gazının, Karadeniz'in altından geçecek bir boru hattı ile Samsun'a getirilmesi ve oradan Ankara ve diğer bölgelere dağıtılması ile ilgili Mavi Akım projesinin Çerçeve Anlaşması 29.08.1997, Hükümetler arası Anlaşması ise, 15.12.1997 tarihlerinde imzalanmıştır.⁹¹ Projenin Samsun-Ankara boru hattı kısmının fizibilite çalışmaları tamamlanmış olup, müteahhit konsorsiyum da belirlenmiştir. 375 km'lik kısmı deniz altından geçecek olan, 16 milyar metreküp/yıl kapasiteli 2.8 milyar dolarlık projenin finansmanını, Rus tarafı (Gazprom) üstlenmiştir.⁹² Gazprom, İtalyan enerji firması ENI ile bir konsorsiyum oluşturarak projeye finansman bulmaya çalışmaktadır.

⁸⁹ Ekonomi Dergisi, İstanbul, 2000, Sayı 8, s.25.

⁹⁰ Ekonomi Dergisi, s.25.

⁹¹ V. Kayalar, Rusya-Türkiye İlişkilerinde Ekonomik Fırsatlar, İstanbul, 2001, s.124.

⁹² Kayalar, s.124.

3.5. İLİŞKİLERİN SİYASETE ETKİSİ

Rusya’da, özel sektörün siyasetle ve siyasetçilerle oldukça yakın ilişki içinde olması, Türkiye’nin Rusya’da iş yapan Türk işadamları aracılığıyla yürüteceği lobi faaliyetleri açısından önem kazanmaktadır. Rus iş çevreleri ve Türk iş çevreleri arasında oluşacak ilişkiler, aynı zamanda ikili siyasi ilişkilere de tesir edecek niteliktedir. İki ülke özel sektörleri veya Türk iş çevreleri ile Federasyon’u oluşturan bölgelerin ileri gelenleri arasında işbirliğinin gelişmesi, Rus hükümetini bölgesel çıkar gruplarının etkisi altında bırakacaktır. Özellikle, Türk firmalarının Gazprom, Rusya Enerji Bakanlığı’na bağlı kuruluşlar veya silah üreticisi firmalarla işbirliğine girmeleri, Rus hükümeti üzerindeki baskıları arttıracaktır.

Türk-Rus ekonomik ilişkileri, büyük oranda 80’li yılların şartlarına göre imzalanan, ancak bugün için yetersiz olan bazı anlaşmalara ve işbirliği modellerine dayanmaktadır. Modellerin çeşitlendirilmesine, Türk firmalarının Rusya’daki faaliyetlerinin koordinasyonuna ve Türk-Rus Karma Ekonomik Komisyonu’nun çalışmalarına önem vermek gerekmektedir.⁹³ Ekonomik ilişkilerin boyutunu genişletmek için, Türk ve Rus firmalarının iş yapabilecekleri alanların tespiti ve ilgili projelere katılımlarının desteklenmesi ve yeni ekonomik anlaşmalara gidilmesinde, aynı zamanda imzalanan anlaşmaların onaylanma sürecinin hızlandırılmasında büyük fayda vardır. Rusya Başbakanı Viktor Çernomirdin’in Aralık 1997’de, Türkiye’ye yaptığı ziyaret esnasında imzalanan anlaşmalar, ilişkiyi güçlendirmeye ve çeşitlendirmeye yönelik atılmış doğru bir adımdır.

İki ülke arasında, enerji alanında, hem işbirliği hem de rekabet yaşanmaktadır. Türkiye, Rusya’dan doğalgaz ihtiyacının büyük bölümünü sağlarken ve 2000’li yılların başlarında, Rusya’dan aldığı doğalgaz miktarını arttırırken, Hazar bölgesindeki petrol ve doğalgazın, Batılı piyasalara ulaştıracak boru hatlarının güzergâhının tespitinde, bir rekabet yaşanmaktadır.

İkili ekonomik ve siyasi ilişkileri kısa vadede etkileyecek olan, orta ve uzun vadede Türkiye’nin ekonomik politikasının parametrelerini tanımlayacak önemdeki

⁹³ Kayalar, s.124.

Türkiye ve Rusya'nın yakın bölgelerdeki petrol ve doğalgazın değerlendirilmesi konusundaki tartışmalarıdır. Aynı zamanda çözüm biçimi ve Rus kökenli enerji kaynaklarının Türkiye'deki kullanım düzeyi de, önemli etkenlerdir.

Türkiye, enerji üretimi alanındaki açığını kapatmak için, Rusya'dan doğalgaz alımını arttırmak istemektedir. Ancak bugün, doğalgaz kullanımının düşük olduğu Türk sanayisinde, Rusya'ya yüksek bağımlılık sorun yaratmazken, doğalgazın sanayide geniş kullanımı durumunda sadece Rusya'ya bağımlı kalmak politik açıdan sakıncalı olacaktır. Rusya'dan alınan gaz miktarının yükseltilmesi durumunda, mutlaka alternatif çözümler de geliştirilmeli, doğalgaz depoları ve LPG tesisleri gibi kriz durumlarında alternatif sağlayacak tesisler kurulmalıdır.

Boru hatları konusunda Rusya'nın iki temel amacı kısaca şöyledir: Petrolün ihraç edileceği noktayı kontrol etmek yoluyla petrolü, Orta Asya ülkeleri ve Azerbaycan'a karşı silah olarak kullanabilmek ve petrolün fiyatını denetleyebilmektir. İran'ın, özellikle ABD'yle yakın bir gelecekte ortak bir noktada buluşması, İran'ın da boru hatları oyununa coğrafyasının verdiği güçle katılmasını sağlayacaktır. Türkiye'nin, hem bölge ülkeleri Rusya ve İran, hem de uluslararası petrol şirketleri ve bu şirketlerin arkasındaki devletler karşısında, boru hatları konusunda uyumlu ve aktif politikalar üretmesi gerekmektedir.

Petrol boru hatlarıyla yakından bağlantılı bir diğer konu ise, Türk Boğazları'ndan petrol tankerlerinin geçmesidir. Türkiye ve Rusya, Boğazlardan tankerlerin geçişi hususunda bir anlaşmaya varamamışlardır. Yılda 40 milyon tonun üzerinde petrol ve petrol ürününün taşındığı Türk Boğazları'nda, meydana gelebilecek bir tanker kazasının çevre, mal ve insana vereceği zararın telafisinin mümkün olamayacağı, daha önceki benzer kazalardan anlaşılmaktadır. Türkiye, olabilecek herhangi bir kaza sonrası ortaya çıkan zararı tazmin etmek için, petrol kirlenmesinden dolayı gemi sahiplerine mali sorumluluk yükleyen ve hasarın tazmin edilmesini öngören "Petrol Kirliliğinden Doğan Hasarlar İçin Hukuki Sorumluluk Sözleşmesi"ne taraf olmak için gerekli işlemleri başlatmıştır.⁹⁴

⁹⁴ T. Ersever, Bavul Ticareti, İstanbul, 2000, s.96.

3.6. SORUNLAR

İki ülke arasındaki siyasi ve güvenlik ilişkilerinde de, bir dizi sorunla karşılaşmaktadır. Bugünlerde siyasi ilişkilerdeki en önemli anlaşmazlık noktası, Rusya'nın Güney Kıbrıs Rum yönetimine S-300 füzelerini satmasıdır. Türkiye, Kıbrıs'taki askeri dengeyi sarsacağından ve Güney sahillerinin güvenliğini tehlikeye sokacağından, söz konusu füzelerin Ada'da konuşlandırılmasına kesinlikle karşı çıktığı müteakip defalar tekrarlamıştır. Bu konuda Türkiye'nin dikkat etmesi gereken nokta, "S-300'leri Boğazlardan geçirmeyiz" gibi çıkışların Rusya'da olumsuz bir hava yaratması ve bu çerçevede Türkiye'nin Montreux Sözleşmesi uyarınca, Boğazlarda seyir serbestisi ilkesini çiğneyeceği şeklinde bir kanının Rus makamlarında oluşmasıdır.

Moskova'nın, Rum yönetimine S-300'leri satmak istemesi birkaç nedene bağlıdır. Birincisi, Kıbrıs gibi önemli bir uluslararası sorunda S-300 vasıtasıyla varlığını göstermek; ikincisi, bu satışla uluslararası silah piyasasına yüksek teknoloji ve prestijli silahlarının reklamını yapmak; üçüncüsü de, mali açıdan sıkıntılı bir dönem geçiren silah sanayisine maddi kazanç sağlamaktır. Ancak, Rusya'nın Rum yönetiminden başka, Ermenistan, Yunanistan ve Suriye gibi Türkiye'yle ilişkileri sorunlu olan ülkelere, S-300 füzelerini satmak istemesi, doğrudan Türkiye'nin güvenliğine yönelik kararlı ve planlı bir hareket olarak algılanabilir. Türkiye, uluslararası kamuoyunu bu füzeler Ada'ya konuşlandırıldığında doğabilecek gelişmeler konusunda, mümkün olduğunca aydınlatmaya çalışmalıdır.

S-300 füzelerinden ayrı olarak, Rusya'nın kendi topraklarında PKK'nın veya PKK yanlısı Kürt örgütlerinin faaliyetlerine ve bu örgütlerle resmi kimliğe sahip kişilerin ilişki kurmasına izin vermesi de Türkiye'nin güvenliğiyle ilgilidir. Türkiye, PKK'nın Rusya'daki faaliyetlerinden duyduğu rahatsızlığı Rus yetkililere sürekli iletmelidir.⁹⁵

Türkiye, Rusya'nın Kafkasya ve Orta Asya bölgelerinde bulunan bağımsız ülkelerinde asker ve üs bulundurma girişimlerini yakından takip etmelidir. Ancak, Rusya'nın Güney Kafkasya'da asker ve üs bulundurmasının, Türkiye'nin ulusal

⁹⁵ Ekonomi Dergisi, İstanbul, 2002, Sayı: 3, s.7.

güvenliği için öncelikli bir tehdit unsuru olmadığı da bilinmektedir. Dikkat edilecek husus, Türkiye'nin yalnızca kendi çabasıyla Rusya'nın bu ülkelerde asker bulundurmasının engellenemeyeceği gerçeğini akılda tutarak (Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'ın yakın ve uzun vadede bağımsızlıklarının mümkün olduğunca) hem Türkiye'nin, hem de Türkiye'nin öncülüğünde uluslararası toplumun vereceği desteklerle güçlendirilmesi yönünde politika izlemek olacaktır.⁹⁶

Bu bağlamda, Türkiye – Azerbaycan – Gürcistan - Ukrayna arasındaki çeşitlendirilmesi ve kuvvetlendirilmesi özel bir önem kazanmaktadır.

⁹⁶ Ekonomi Dergisi, s.7.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

RUSYA-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ GELİŞTİRMEK İÇİN ÖNERİLER

4.1. İLİŞKİLERİ GELİŞTİRMEK İÇİN ÖNERİLER

Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra oluşan Rus özel sektöründe sermaye birikimi olmadığı gibi, uluslararası ticari alt yapı da bulunmamaktadır. Bankacılık sistemi yeterli güveni sağlayamamıştır. Depolama ve dağıtım sistemi hala gelişmemiştir. Bu itibarla, başlangıçta, başta Türkiye olmak üzere diğer bazı ülkelere bizzat giderek bavul ve kargo ticaretini başlatan kişi ve küçük ölçekli firmalar, krizi takiben ürün taleplerini Rusya’da temsilciliği ve deposu bulunan firmalardan karşılama yoluna gitmişlerdir.

Bu bakımdan, Rusya piyasasında uzun vadeli olarak kalmak isteyen Türk firmalarının faaliyetlerini, bizzat bu ülkede yönetmelerinde yarar bulunmaktadır.

Rusya’da iştirak edilecek fuarların seçimi konusunda Ticaret Müşavirliğinin görüşünün alınmasında, organizatör kuruluşların ve Türk firmalarının özellikle fuar öncesinde Müşavirlikle temasa geçmelerinin sağlanmasında yarar görülmektedir. Ayrıca, mümkün olduğu takdirde firma temsilcilerinin fuar öncesi Rusya’ya gelerek araştırma yapmasında, ilgili sektörde faaliyet gösteren Rus firmalarının adreslerinin temin edilerek Rusça olarak hazırlanmış katalog ve broşür gönderilmesinde ve saptanabilen firmaların standartlara davet edilmesinde fayda mülahaza edilmektedir.

Rusya’ya iş seyahati düzenleyen Türk firma temsilcilerinin, gerekli bilgileri almak üzere Türk Ticaret Müşavirliğini ziyaret etmelerinde fayda bulunmaktadır.

İki ülke arasındaki bankacılık sistemleri ve para transferleri konusunda bilgi sahibi olmak amacıyla, Moskova’ da faaliyet gösteren Yapı Kredi, Garanti, Finansbank, İktisat Bankası veya bu bankaların Türkiye’deki Şubeleriyle iletişim kurulması yararlı olacaktır.

İthal ürünlerinde standartlara uygunluk belgesi arandığından, Türk ihracatçıların bu konuda gerekli belgeleri sağlamaları zorunludur.

Rusya'ya, fuarlar da dahil olmak üzere yapılan iş seyahatlerinde "**ticari vize**" alınması, girişlerde yaşanan sıkıntıları ortadan kaldıracaktır.⁹⁷

İlaç, tıbbi teçhizat, tüketim malları, beyaz ve kahverengi eşya, inşaat malzemeleri ve gıda sektörlerinde iki ülke arasında işbirliği için var olan potansiyeli daha iyi değerlendirme yönünde ilişkilerin geliştirilmesi gerekmektedir. Rusya'da bu alanlarda yaşanan sıkıntıların giderilmesi amacıyla hem sınaî işbirliği, hem ticari işbirliği bazında ilişkiler gelişebilir. Rusya'nın geçiş döneminden kaynaklanan tüketim malları, ilaç, inşaat malzemeleri ve gıda ürünlerine yönelik ihtiyaçları yeniden yapılanma süreci içerisinde yurtiçi üretimle ikame edilecektir. Bu nedenle Türk firmaların bu piyasada kalıcı olmaları açısından ortak girişimlere ve yatırımlara yönelmeleri zorunlu olmaktadır.

Türkiye'nin hızla büyüyen deri sektörü ciddi bir ham deri açığı ile karşı karşıya kalmıştır. Bu ihtiyacın karşılanmasında Rusya önemli bir yer almasına rağmen bu ülkeden yapılan ham deri ithalatında düşüş gözlenmektedir. Bunun nedeni Rusya'nın ham deri ihraç etmeyi istemesi ve Rus ham derisinin diğer ülkelerden gelen deriye kıyasla daha kalitesiz olmasıdır. Kalite sorunu da derinin toplama, tuzlama ve nakliyatındaki yetersizliklerden doğmaktadır. Bunların giderilmesi açısından Rusya'da deri işleme tesislerinin kurulması gerekmektedir. Bu tür yatırımlar için birçok Türk işadamlarının hazır olduğu, ancak konuya ilgi duyan firmaların bürokratik sorunlarla karşılaştıkları tespit edilmiştir.

Türk firmaları Batı Avrupa'da rekabet güçlerini kanıtlamaya başladıkları beyaz ve kahverengi eşya alanında Rusya'da halen ciddi bir pazar elde edememiştir. Bu alanlarda mağazalar ve mağaza zincirlerinin kurulması en doğru yol olacağı, bu alanda faaliyet gösteren diğer firmaların tecrübelerinden de görülmektedir. Daha uzun vade de ortak girişimlere ve yatırımlara da gidilebilir. Bir Türk firmasının Moskova'da kurduğu dağıtım merkezi-depo sistemi ile satışlarını artırması bu konuda önemli bir modeldir.

⁹⁷ Ekonomi Dergisi, s.7.

G. Kore ve Japon firmaları da bu alanda geniş servis ve mağaza ağı ile başarılı olmaktadır.

Gıda sanayisinde ciddi işbirliği olanakları mevcuttur. Rusya'nın çeşitli bölgelerinde konserve fabrikaları, meyve, sebze, süt ve et işleme tesislerinin kuruluşunda ortak yatırımlar mümkündür. Rusya'da gıda sektöründeki tesislerin yetersiz ulaşım sisteminden dolayı üretim girdisi temininde yaşadıkları sıkıntılar, bugün tesislerin üretim girdilerinin bulundukları bölgelerde kurulmasını zorunlu kılmaktadır. Son dönemde gıda sektöründe yapılan yatırımların önemli bölümünün küçük ölçekli olduğu ve bir iki kolhoz veya köyün arasında yapıldığı gözlenmektedir. Ayrıca bu tür yatırımların finansmanının ilgili tarımsal işletmeler tarafından sağlandığı dikkate alınırsa, tesisleri daha ucuza ve daha hızlı inşa eden, ancak finansman sıkıntısı çeken Türk firmaları için ciddi bir yatırım alanının doğduğu görülebilir. İtalyan ve Alman küçük ve orta ölçekli gıda firmalarının son dönemde bu alanlarda yatırıma yöneldikleri tespit edilmiştir. Bazı Türk firmalarının da Tataristan, Başkırtistan, Moskova ve Krasnodar bölgelerinde başarılı oldukları gözlenmektedir. Firmaların bu konuda bilgilendirilmesi ve yönlendirilmesi gerekmektedir. Aynı şekilde kırsal kesimde küçük un ve yulaf değirmenlerine ve ağaç işleme atölyelerine ihtiyaç duyulmaktadır. Türk firmaları gıda alanında özellikle yaş meyve ve sebzeler, yağlar, un ürünleri, makarna, şeker ürünleri, margarin gibi mal gruplarında Rusya piyasasının imkânlarını henüz tamamen değerlendirebilmiş değildir.

Hazır giyim alanında Türk firmaları Rusya'ya mal satmakta zorluk çekmektedir. Rusya'nın hazır giyim eşyasına uyguladığı yüksek gümrük vergisi ve bavul ticareti bunun başlıca sebebi iken, Türk firmalarının Rusya'da mağaza açması, faaliyetlerini Moskova ve diğer büyük şehirlerle sınırlı tutması da önemli bir sorundur. Bavul ticareti ile giden malların bir bölümünün kalitesiz olması da Türk mallarına karşı güvensizlik uyandırmaktadır. Bu nedenle, kendi markalarını tanıtan ve mağaza açan firmaların teşvik edilmesi gerekmektedir. Bununla birlikte, Rus yetkililerin ithalatı kısırarak hazır giyim ihtiyaçlarını ülke içi üretimle karşılama eğilimleri de Rus piyasasına yerleşmek için Türk konfeksiyon firmalarının yatırım yapmasını gerektirmektedir.

Rusya'daki otomotiv yedek parça sıkıntısı çerçevesinde Türk otomotiv yan sanayisi için ciddi bir ihracat potansiyeli mevcuttur. Aynı zamanda Rusya ile kendi otomotiv yan sanayisinin kuruluşu konusunda işbirliği yapılabilir. Bunun yanı sıra Türk otomotiv yan sanayisi ihtiyaç duyduğu hammaddeye diğer girdilerinin önemli bir kısmını batı ülkeleri yerine Rusya'dan sağlayabilir. Rusya'da otobüs, minibüs, ambulans, polis, belediye araçları parkında ortaya çıkan ihtiyaçlar da Türk otomotiv sektörü için ihracat ve yatırım potansiyeli yaratmaktadır.

Rusya'da inşaat malzemelerine olan talep artmaktadır. Sektördeki Türk firmalarının Rus piyasasında gerekli yeri halen alamadıkları ve Türk ihracatının sınırlı olduğu gözlenmektedir. Orta Rusya, Batı Sibiry ve Kuzey Batı Rusya'daki inşaat patlaması sonucunda oluşan ısıtma sistemleri, radyatör ve kombi ihtiyacının karşılanmasında Türk firmaları önemli bir rol oynayabilir. Aynı zamanda fayans ve seramik ürünleri alanında da önemli ihracat imkânları bulunmaktadır.

Rusya'daki en önemli yatırım olanakları arasında ambalaj üretimi yer almaktadır. Bugün birçok Rus firması bu konuya öncelik vermektedir. Dünya standartlarındaki tesisleri, Avrupalı rakiplerine kıyasla daha ucuza kuran Türk firmaları Rusya'nın birçok bölgesinde küçük ambalaj ve paketlenme tesisleri kurmuştur. Yün işleme, yıkama, iplik haline getirme, dokuma, konfeksiyon alanlarında da işbirliği yapılabilir. Cam sanayi alanında Rus pazarında kaplayıcı camlar, ön ve arka otomobil camları ve fırın camlarına önemli talep vardır.

Son dönemde ikili ekonomik ilişkilerde turizm sektörünün önemi gittikçe artmıştır. Rus turistlerin sayısı artarken, Türkiye'yi ziyaret temeldeki amaçları çeşitlenmiş, deniz, tarih ve kültürel turizm önemli bir yer almıştır. İki ülke turizm firmaları arasında bağlantıların, charter ve düzenli seferlerin sayısının artması bu alanda yeni imkanlara yol açabilir. Turizm Bakanlığı'nın Moskova'da ofisinin açılmış olması ve Bakanlık tarafından Rusya'nın İsrail ve Japonya ile birlikte hedef ülke olarak seçilmesi olumlu bir gelişmedir. Ancak Moskova'da yapılan turizm fuarlarında Türk turizminin tanıtımına gerekli önemin verilmediği görülmüştür. Türk turizm sektörü örgütleri Rusya'dan yıllık 1-1,5 milyon turist hedefine ulaşmak için fuar ve tanıtım organizasyonlarına daha özenle yaklaşmalı, Moskova'nın dışındaki büyük şehirlere tur

operatörleri yönlendirilmeli ve Rus kamuoyunun Türkiye'ye turizm açısından tercih edilen bir ülke olarak yaklaşması yönündeki avantaj korunmalıdır. Turizmin gelişmesi açısından Türk Karadeniz limanlarından Rus limanlarına deniz yoluyla ulaşım imkânları artırılmalı, bu konuda Türkiye'nin yolcu gemisi filosu ihtiyacı giderilmelidir.

Rus firmaların Türkiye'de iş yapabilecekleri sektörlerle gelince, bunlar arasında enerji, ileri teknolojiler, metalurji, kimya-petrokimya, makina-imalat sektörleri, altyapı çalışmaları, turizm ve dış ticaret yer almaktadır. Türk şehirlerinde metro ve diğer altyapı çalışmalarının gerçekleşmesinde Rus firmalarına öncelik verilmesi Türk firmalarının Rusya'daki başarılarını arttırabilir. Türkiye'de doğal gaz çevrimli elektrik santrallerinin kurulması gelecek yıllarda beklenen elektrik enerjisi açığının kapatılması açısından çok önemlidir. Bu santrallerin inşası bu alanda başarılı olan Rus firmalarla ortaklaşa gerçekleştirilebilir. Petrol ve doğal gaz boru hatlarının inşasında Rus firmaları ile birlikte hareket edilmesi Rus hükümetinin bu projeler hakkındaki yaklaşımlarını olumlu etkileyecektir. Rus turistlerin sayısının arttırılması açısından Türkiye'de Rus turizm firmalarının faaliyet göstermesi çok önemlidir. Bu konuda iki ülke turizm firmaları arasındaki temaslar teşvik edilmelidir. Rus ticaret firmalarının Türk limanları ve serbest bölgelerini yeterince kullanmaları iki ülke arasındaki işbirliğini olumlu etkileyecektir.

Rusya piyasası herkesin her türlü malı sarabileceği bir fırsatlar diyarı değildir. Bu piyasaya girişin temel, vazgeçilmez unsuru kalitedir. Piyasa bölümünde detaylı bir şekilde üstünde durulduğu gibi Rusya piyasası dünyanın sayılı markalarının yarıştığı bir piyasadır. Türkiye bu aşamada tarih boyunca bu ülkeyle olan dostane ilişkilerin avantajını kullanmalıdır. Ayrıca coğrafi yakınlık da bir diğer avantajdır. Ulaşımdan kaynaklanan sorunların kısa sürede düzeltilmesi gerekmektedir. İthalatta ümit vadeden mallardan bir tanesi bilgisayarlar ve elektronik cihazlardır. Halen 2,5 milyon kişinin PC sahibi olduğu ve bunların en az 3 yıl önce satın almış olduğu düşünülürse, yakın bir gelecekte PC ithalatında kuvvetli bir artış olabilir. İthalat açısından önemli sektörlerden bazıları da tekstil, ayakkabı, mobilya ve ilaç gibi ürünlerdir. İthal tekstil ürünlerinin çoğu düşük kaliteli veya çok pahalı olduğundan piyasada kaliteli ve makul fiyatlı giyecek açığı vardır. Tekstil alanında büyük bedenlerde de üretim yapmak zorunludur.

Ruslar çocuklarına son derece düşkündürler. Çocuk giyim eşyası kaliteli ve makul fiyatlarla satılabilmesi halinde yoğun talep görebilir. Unutulmaması gereken husus sudan ucuz mal, kalitesiz mal demek değildir. Rusya piyasasına giriş için her ne üründe olursa olsun mutlaka bir pazar araştırması yapılmalı ve strateji belirlenmelidir. Uzun yıllar boyunca bu ülkenin batı ülkelerinin örf ve adetlerinden, yaşam tarzından uzak kaldığı unutulmamalıdır. Rusya çok büyük bir alana yayılmış farklı etnik gruplardan oluşmaktadır. Nüfusu zengin ve fakir olan kısmı çok dikkatli incelenmeli, bu kesimin tüketim alışkanlıkları belirlenmelidir.

Ülkede ticari yazışmalar Rusça yapılmaktadır. Ancak İngilizce, Almanca, Fransızca da konuşulmaktadır. Ticari ilişkilerde sabırlı ve işbirlikçi bir tutum içinde olmak olumlu sonuçların alınmasında faydalı olacaktır. Rusya'da ilk defa bir işe başlarken büyük ölçekli projeler yerine küçük projeler ile başlamak daha doğru olacaktır. Böylece sistemin nasıl işlediğini öğrenmek, gerekli tecrübeyi kazanmak ve daha sonra işi büyütmek gerekmektedir. Ülkede etkin bir pazar payı elde etmek isteyenlerin şehirlerde ve kırsal kesimde dağıtım şebekesi kurmaları zorunludur. Aksi takdirde gerek haberleşme, gerek ulaşım, gerekse de çeşitli bürokratik engellerden kurtulmak zor olabilir. Rusya'da ticari fuarlara iştirak ederek "doğru kişilerle" irtibata geçmek mümkündür. Rusya'da reklamın ve tanıtım faaliyetlerinin önemi yeni yeni anlaşılmaya başlanmıştır. Reklam kampanyalarında en etkili yöntem televizyon reklamlarıdır. Daha sonra yazılı basın, ilan panoları ve radyo gelmektedir. Rusya piyasasında iş yaparken özellikle bu geçiş döneminde küçük ölçekli firmaların şansları daha fazladır. Ani olarak alınan ekonomik kararlar büyük firmaları zorlayabilmektedir. Oysa küçük firmalar değişikliklere daha kolay adapte olabilmektedirler.

Ruslarla iş ilişkisine girilirken de yapılan anlaşmalarda dikkatli olmak gerekmektedir. Rusya'daki bankacılık sistemi Türk sistemine benzemediğinden hata yapılabilmesi daha kolaydır. Bir şubenin verdiği garanti mektubu merkezi sorumlu tutmamaktadır. Banka adına düzenlenen belgelerde, bankanın resmi mührü, bankanın ve şubenin adı, müdürün adı soyadı, mümkünse muhasebecinin adı soyadı bulunmalıdır. Aksi takdirde belge geçersizdir.

Özellikle gıda maddelerinde ürünlerin üretim tarihi, son tüketim tarihi gibi bilgiler etiket üzerinde bulunmalıdır. Rusya'ya yapılan ihracata diğer batı ülkelerine yapılmıymış gibi tüm detaylara dikkat edilmelidir. Eğer ürün kırılabilir, veya kolay zarar gören türden mallar ise, ekstra bir muhafaza sistemi veya ekstra bir ambalajlama gerekebilir. Malların kullanım kılavuzlarının Rusça olması ve ambalajın üzerindeki talimatların Rusça yazılması önemlidir.

Gümrük işlemleri sırasında tahmin edilenden fazla zaman kaybı olabilir. Bu nedenle zamanlamada bir esneklik bırakmak gerekmektedir. Ayrıca ani çıkan rejim değişikliklerini veya yeni talep edilen çeşitli belgelerin hazırlanması gerekli tüm damgalar, imzalar, tasdikler amacıyla da böyle bir zaman dilimi faydalıdır. Bütün bunlardan başka aniden ilan edilen bir bayram tatili bile sizin teslimat tarihinizi etkileyebilir. Ülkede resmi bayram tatillerinden başka her an yeni bir bayram ilan edilebilir.

Rusya piyasası 20 cumhuriyet, otonom bölgelerden oluşmuş büyük bir devlettir. Ancak bu ülkeye yönelik yapılan pazar araştırmaları genellikle Moskova merkez alınarak yapılmaktadır. Moskova veya St. Petersburg bütün Rusya demek değildir. Kaldı ki bu iki büyük şehrin arasında bile farklılıklar vardır. Rusya'nın çeşitli ekonomik bölgeleri arasında tüketim alışkanlıkları farklı, giyim, alışveriş, eğlence alışkanlıkları farklıdır. Bu nedenle hedef kitle ve bölge iyi belirlenmeli ve incelenmelidir. Rusya'da ticari ilişkiler yüz yüze görüşmeler ile yürütülür. Batı ekonomilerinde olduğu gibi telefonlu iş yapma alışkanlığı henüz yerleşmemiştir. Yapılan toplantılar bazen gereksiz görünse de onlar için önemlidir ve her toplantının bir sonucu vardır.

Rusya pazarına girerken önce bir ortak bulup, daha sonra neler yapılabilir gibi bir düşünceyle işe başlamak hatalıdır. İş adamları öncelikle Rusya'da ne tür bir iş yapacaklarını belirlemelidir. Bu işe göre Rusya'daki ofis ve ekipman ihtiyaçlarını belirleyip daha sonra bir ortak arayışına gidilmelidir. Eğer faaliyet alanı uygunsa öncelikle bir kontrat yapılarak işe başlanmalı, yani yeni bir ortakla hemen büyük bir yatırıma girişilmemelidir. Bu tür bir başlangıç hem piyasayı daha iyi tanımayı, hemde çalıştığınız kişiyi daha iyi tanımayı sağlayacaktır.

SONUÇ

Son iki yüz yıllık tarih, Türkiye ile Rusya'nın birbirleriyle ilişkilerinin, her ikisinin de Batılı ülkeler (başlangıçta hemen sadece Batı Avrupa, sonra öncelikle ABD ve Batı Avrupa) ile aralarındaki ilişkilerin niteliğinden soyutlanamayacağını gösterir. Bu iki devlet arasındaki politik bağlantılar, ancak bu ikincinin türevi olarak geçmişte dostluk/düşmanlık arasında inişli-çıkışlı bir yol izlemiştir. Son çeyrek yüzyıl dışında, ekonomi düzlemindeki çıkarlar ise görünürde doğrudan öncelikli bir ağırlık taşımamış, daha geri planda kalmıştır.

Özellikle bireyler, firmalar arasında kurulan yoğun ekonomik çıkar bağları daha çok son yılların ürünüdür. 19. yüzyılın başlarında Napoleon Bonapart Moskova'ya doğru yürürken, Osmanlı ile Rus Çarlığı arasında, Fransa'dan gelen tehdide karşı bir dayanışma doğmuştu. Osmanlı kendi topraklarının elden gitmesinden ürkünce aynı tehdit altındaki Rusya'yı desteklemeye geçmişti. Ancak aradan yarım yüzyıl geçmeden bu dayanışma çözüldü ve İngiltere, Fransa'nın öncülüğünde Rusya'ya karşı bir savaşla noktalandı. Batının bu büyük devletleri, 19. Yüzyılın ortasında Osmanlı'yı yanlarına alıp (Kırım Savaşı) kendi egemenliklerine almak istedikleri Osmanlı topraklarına Rus Çarlığının yayılmasına engel olmaya çalıştılar. Daha sonra, Alman İmparatorluğunun kurulması (1870) üzerine Rusya'nın güçlü kalması gerektiğini görünce, aynı devletler, Osmanlı-Rus savaşında (1877-78) Osmanlı'yı yalnız ve üstelik silahsız bıraktılar. Birinci Dünya Savaşı'ndaysa, önlerine geçen ve dünya egemenliklerini tehdit eden Almanya ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile işbirliğine giren Osmanlı'nın karşısında yer aldılar; Batının büyük devletleri (İngiltere, Fransa, İtalya) Rus Çarlığı ile işbirliğine girdiler.

Osmanlı-Rus ilişkilerinin 19. Yüzyılda çok zaman düşmanlık düzeyinde kalmasına karşılık, Türk-Rus ilişkilerinin niteliğinde değişim ve dönüşüm, Birinci Dünya Savaşı'nın getirdiği büyük çalkantıların bir ürünü olarak ortaya çıktı. Savaş sürerken Rus Çarlığı'nın Ekim Devrimi (1917) ile tarihe intikalini izleyen Osmanlı yenilgisi (1918) ilişkilere farklı bir boyut ekledi. Yine Batı ile ilişkilerin bir türevi olarak bu iki devlet aralarında dayanışmaya girmek durumunda kaldılar.

Batının kendi ekonomi düzenine, yani kapitalizme düşman gördüğü komünizmin SSCB’i de yerleşmeye başlaması bir yandan, ekonomik sömürgeye dönüşen Osmanlı topraklarının bir bölümünde ulus-devlet kurmak için halk desteğiyle Kurtuluş Savaşı veren Cumhuriyetçi kadronun diğer sömürgelere örnek olma tehdidi diğer yandan, Batıyı her ikisine birden cephe almaya itti. Sonuç, SSCB ile Türkiye’de oluşan Cumhuriyetçi kadronun dayanışmaya girmesi, Kurtuluş Savaşı sırasında ve Cumhuriyetin kuruluş ve reform yıllarında SSCB’nin Türkiye’ye çeşitli yollardan destek vermesi oldu. Diğer bir deyişle, Batının bu iki yeni devlete birden cephe almasının sonucu, bu iki yeni devlet arasında geliştirilen dayanışmadır.

İkinci Dünya Savaşı’nın ve sonrasının olayları da bu tarihsel tabloyu destekler niteliktedir: Savaşa katılmayan, son yıla kadar "tarafsız" statüsünü sürdüren Türkiye, savaş sonrasında (Stalin’in toprak talebi karşısında) ABD sermayesi ve askeri desteği ihtiyacına girmiştir; Kore Savaşı’na katılarak (1951-53) Batı kampında yer almayı garantilemeye çalışırken, SSCB ile bu kez karşıt kamplarda yer almıştır. Türkiye’nin NATO’ya katılması (1952) ise, Soğuk Savaşın içinde "taraf" olarak yer alması demektir. Türkiye, sadık bir "Batı müttefiki" sıfatıyla çeyrek yüzyıl süresince, Batı’nın SSCB’ye karşı yürüttüğü "sıkıştırma" politikasının ön saftaki jandarması olma işlevini yerine getirmiştir. Ancak, 1970’li yıllarla birlikte, yine Batı ile, bu kez dış politika ve ekonomi düzleminde ortaya çıkan gerginlik, Türkiye’nin SSCB ile ilişkilerini yoğunlaştırma isteğinin başlıca kaynağıdır. Bir kere, Türkiye’nin 1974’de Kıbrıs’a askeri müdahalesi üzerine ABD’nin askeri ve Batı Avrupa’nın ekonomik ambargosuna uğraması, ekonomisine büyük darbe vurmuştur; bu darbe petrol krizinin ekonomide yarattığı sarsıntıya eklenmiştir. İkincisi, sanayileşmek için yeni kamu işletmeleri kurmak isteyen Türkiye istediği teknoloji ileri ve kredileri Batıdan alamayınca, bu kez, SSCB’ye başvurmuş ve bu işbirliği sayesinde ara malları üretecek KİT’leri kurmaya başlamıştır. Bu sürecin 1980’li yıllarda, yine Batı ilişkilerinin aldığı seyirin verdiği dürtüyle güçlenerek sürdüğü görülüyor; öyle ki, Türkiye’nin 1978’de girdiği finansal krizi izleyen askeri darbe (12 Eylül 1980)’nin buna iki boyutlu bir destek sağladığı söylenebilir. Türkiye bir yandan ortak üyesi olduğu Avrupa Topluluğu (AT) ile gümrük birliği ilişkilerinin dondurulmasını ve Türkiye vatandaşlarına vize uygulanmasını yaşarken, bir yandan da IMF/Dünya Bankası/OECD tarafından verilen krediler

karşılığında ekonomisini, ithalatını, döviz rejimini serbestleştirmek, dolayısıyla ihracatını hızla artırmak baskısı altına alınmış; bu arada SSCB ile ticaretini kolaylaştıran Klering anlaşmasını da iptal etmek zorunda kalmıştır.

Türkiye, Turgut Özal eliyle, başlangıçta (1980-83) askeri rejim desteğinde, sonra bu desteksiz aynı politikayı yürütürken, SSCB’de de Gorbaçov, "perestroyka" diye sloganlaştırılan benzer politikalar yürürlüğe koymak için yola çıkıyordu. Yani, Batı’dan kaynaklanan ekonomiyi serbestleştirme yolundaki değişim, her iki ülkede de aynı yönde olmuştu. En azından ticari düzlemdeki dayanışma da, bu bağlamda ortaya çıkmıştı.

İşte, daha Soğuk Savaşın yavaşlayarak da olsa sürdüğü 1980’li yıllarda Batı kökenli süreçler, ekonomi düzlemindeki ilişkilerin giderek yoğunlaşmasını sağlayacak biçimde, Türkiye’nin SSCB’ye yönelmesinin temelindeki dürtülerdir. Dış ticareti geliştirecek doğal gaz anlaşmasının imzalanmasını (1984) müteahhitlik hizmetlerine ilişkin anlaşma (1987) izlemiş: 1980’li yılların sonunda Türkiye’nin AT’a tam üyelik başvurusunun reddi (1989) ve Berlin duvarının yıkılması Türkiye’yi AT dışında yeni bölgeselleşme arayışlarına götürünce de, Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ) örgütünün kurulmasına (1992) Türkiye öncülük etmiştir. SSCB’nin dağılması (1991) örgüt işlerlik kazanmasını görece kolaylaştırmıştır. 1996’ya kadar görece sorunsuz yürüyen ilişkiler, 90’lı yılların ikinci yarısında giderek kuşkulara, gerginliklere yer bırakmaya başlamıştır. Nedeni, ABD’nin Kafkasya ve Orta Asya petrol ve doğal gaz kaynaklarında söz sahibi olmak yolunda Türkiye’yi kullanmak istemesi, Türkiye’nin de görünüşe göre bunu kabullenmesidir.

Yukarıda çizilen çerçeve, bu iki ülkenin kendi aralarındaki ilişkilerini irdelerken Batı ile ilişkilerinden soyutlanmış bir çözümlemenin yetersiz kalacağını gösterir. Tabii, dünyanın hızla değiştiği, teknolojiyen ulus-devletlerin rollerine, ekonomik ilişkilerden bölgesel anlaşmalara hiç bir şeyin durağan kalmadığı bir dünyanın ortaya çıktığı, ABD’nin hedeflediği tek-kutuplu- dünyaya karşı Avrupa’da ve Asya’da yeni arayışların olduğu vb... hemen söylenebilir. Bu denli değişken bir dünyada tarihsel perspektifin geleceğe dönük öngörülerde mükemmel bir yardımcı olmayabileceği de bir gerçektir. Ancak nasıl bir kişinin geçmişteki deneyimleri

bugününü ve yarınını hazırlamaya yardım ediyorsa, tarihsel perspektif de, ülkelere ilişkin öngörülerde yardımcı olabilir.

Eğer tarihsel perspektif Türkiye-Rusya ilişkilerini bugün ve yarın için değerlendirmede yardımcı olarak kabul edilirse, her iki devletin Batı ile ilişkilerinin yönü ve niteliği belirleyici öğelerden biri olarak çözümlemeye içerilmelidir. Bu inceleme söz konusu yaklaşım çerçevesinde Türkiye-Rusya ilişkilerinde 1990'lı yılları ve yakın geleceği irdelenecektir.

Türkiye-Rusya İlişkilerinin Geleceğine İlişkin Senaryolar

(Öngörü süresi 2025 yılı ile sınırlıdır. Her bir senaryonun gerçekleşme olasılığı belirtilmiştir.)

Senaryo 1: (Bu senaryonun gerçekleşme olasılığı %10 oranındadır)

AB'nin doğuya genişlemeyi sürdürüp hem Rusya'yı hem Türkiye'yi tam üye olarak kendine katması, AB'ye bir yandan Rusya'nın doğal kaynaklarına ulaşma olanağını sağlayacaktır, bir yandan Türkiye'nin büyüyen nüfusu yoluyla yaşanan ve giderek azalan kendi nüfusuna gençlik aşısı yapmış olacaktır. Böyle bir bütünleşmede Rusya-Türkiye ilişkileri kıtasal boyuttaki Avrupa Devleti (daha doğrusu Avrasya Devleti) çerçevesinde, iki "sınırlı bağımsız" devlet arasındaki ilişkiler niteliğini kazanır; Avrupa Devleti böylece, ABD'nin egemenliğine üstün gelebilir, yükselen Çin ve Uzak Doğu'ya karşı güç kazanmış olur.

Senaryo 2: (Gerçekleşme olasılığı % 30 civarındadır.)

AB Türkiye'yi tam üye olarak içine almaz. Türkiye ABD ile halen var olan "stratejik ortaklık" çerçevesinde ABD'nin Orta Doğu, Kafkasya ve Orta Asya politikalarının uygulayıcısı durumuna girer. Bu alışılda Türkiye ile Rusya ilişkileri sık sık çekişmeler sergileyecektir. Ancak, Türkiye'nin enerji ihtiyacını karşılamada Rusya'nın oynadığı rol dolayısıyla, Türkiye tam ABD çizgisini izlemekte zorlanacaktır. Rusya'nın tehdit edici tavırlarıysa, Türkiye'yi ABD politikalarının tam izleyici durumuna düşürebilecektir.

Senaryo 3: (% 30 olasılık.)

Yukarıdaki şartlar geçerli iken Rusya'nın politikaları dostça ise, Türkiye'nin ekonomik ve politik yönden daha "bölge" odaklı politikalar izlemesi beklenir. Bu da, Türkiye ile Rusya'nın politik ve ekonomik düzlemde daha sıkı ilişkiler kurmasını sağlar; Türkiye'nin ABD'ye askeri-politik bağımlılığını azaltır.

Senaryo 4: (Gerçekleşme olasılığı %15'dir.)

AB Türkiye'yi tam üye olarak alır; Rusya ile dostluk ilişkisi kurar; böylece ABD'ye ihtiyacını azaltır. ABD Uzak Doğu ve Latin Amerika ile ilişkilerini sıkılaştırır. Geliştirdiği alternatif yeni enerji kaynakları yoluyla petrol-doğal gaz ihtiyacını en az indirirken, Türkiye ile bağlantısını da koparır. Türkiye AB politikalarını izlerken, Rusya ile ilişkileri de AB politikaları çerçevesinde kalacaktır.

Senaryo 5: (Bu senaryonun gerçekleşme olasılığı da %15 kadardır.)

AB Türkiye'yi ve Rusya'yı dışlar, kendi içine kapanır. ABD ise yukarıda varsayıldığı gibi yeni teknolojisiyle enerji hammaddelerine ilgisini kaybetmiştir, ilgisi diğer bölgelere kaymıştır. Bu durumda büyük güçlerin bu iki devletin birbirine karşı politikalarını belirleyici etkileri kaybolur. Rusya ve Türkiye'nin her ikisi de bölge odaklı politikalarla başbaşa kalırlar. Bu durumda, kendi aralarında rekabetten kaynaklanan çekişmeler ve ekonomik kayıpların mı, yoksa iş birliğinden kaynaklanan ekonomik büyüme ve barışın mı egemen olacağı önem kazanır.

Senaryoların gösterdiği çok önemli nokta şudur: Türkiye ve Rusya ilişkileri, son senaryo dışında, AB ile ABD, gibi iki dev gücün gölgesinde şekillenmeyi önümüzdeki yıllarda da sürdürecektir. Ancak, enerji maddeleri alanında teknolojik değişme ve iki devletin birbirine karşı tutumunun da oynayacağı rol küçümsenemeyecek önemdedir. Diğer yandan, bu iki ülkenin bölgede başbaşa kalmaları da olasılık dışı değildir; öyle ki, bu durumda ilişkiler kendi "çıkarları ve akılcılıkları" çerçevesinde belirlenebilecektir. Tıpkı Kurtuluş Savaşı ve izleyen yıllardaki gibi, karşılıklı dayanışma ve işbirliğinin gerçekleşmesi en yararlı ve akılcı çözüm yolu olacaktır.

KAYNAKÇA

- Avdokushin V. Mejdunarodnie Otnosheniya, Moskova, 1999.
- Babin E. Osnovi Vneshneekonomicheskie Politiki, Moskova, Ekonomika, 1997.
- Baysal, Kubilay. Uluslararası Ekonomik İlişkiler, Ar Yayım Dağıtım, İstanbul, 1999.
- Danko P. Ekonomika, Moskova, 1998.
- Delovoy Mir. 8 Eylül 1994.
- Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, 2002.
- Doklad o Mirovom Razvitie, Larionov U, Moskova, 2002.
- Dünya Ekonomisi, Yetkin E, Der Yayınları, İstanbul 1998.
- Ekonomi Dergisi, İstanbul, sayı 8, s.25, 2002.
- Ekonomicheskiy Buleten, 2000.
- Ekonomika i jizn, 2001.
- Ekonomika, Moskova, 2002.
- Fomichev, V. Mejdunarodnaya Torgovlya, Moskova, 2002.
- Globalniy Mir, Sergeev. V.I., Bizness Pressa, 2001.
- Hoyer, V. Turkish-Russian Relations, Moskow, Progress, p. 56, 1999.
- Jgolkina, Mejdunarodnaya Ekonomika, Moskova, 2001.
- Karatay, Raif. Türkiye-Rusya İlişkileri, 2. Baskı, İmge Kitapevi, Ankara, 1997.
- Kayalar, V. Rusya-Türkiye İlişkilerinde Ekonomik Fırsatlar', İstanbul, 2001.
- Martin Tim, Gobal Economy, New Challanges, Economy Journal Volum 96, No: 11, March 16.

- Mejdunarodniy Rinok, Kobatov, T, Moskova, 2000.
- Mirovaya Ekonomika, Antonov Y, Piter, 1999.
- Mirovaya Ekonomika, Semenov T, Moskova, 1995.
- Mostovoy, V. Rossiya i Turchiya: Ekonopmicheskie Otnosheniya, Moskova, 2000.
- Porter M, Mejdunarodnie Konkurenciya, Moskova, 2000.
- Prokushev E. Ekonomika, Moskova, 2002.
- Rossiyskiy Ekonomicheskiy, No: 11, s.49, Journal-1992.
- Semenov, K, A, Uniti Moskova, 2003.
- Spiridinov I, Mirovaya Ekonomika, Moskova, 1999.
- Stobaugh, Robert. International Economy, Washington D.C, National Association of Corporate Directors No:31(3).
- Tan, Murat. Rusya Pazarı, Ateş Yayınevi, 2002.
- Teor, T. R. Mirovaya Ekonomika, S.Petersburg, 2002.
- Voprosi Ekonomiki, no: 12, s.134, 1994.
- Zubarev, N. Turechskaya Ekonomika, Moskova, 2002.

<http://www.vedomosto.ru/stories/2001/02/28-37-01.html>